

CYGAŃSKA DUSZA

DWUMIESIĘCZNIK

Roman Atm

3 2021
(93)

ISSN 1896-4427

Wspomnienie
KRYSTYNY GIL

Zrealizowano dzięki dotacji
Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji
oraz Zwiększonej Subwencji Oświatowej

4

7

10

13

16

21

27

- 4 Wspomnienie śp. Krystyny Gil
- 7 Niebościko Bibi Krystyna Gil
- 10 Ponadnarodowy Tydzień Romskiego Ruchu Oporu
- 13 Transnacionalno Kurko Romane Zoriakro
- 16 Wywiad z Elżbietą Mirgą-Wójtowicz
- 21 Treblinka ostrzega i przypomina
- 24 Studia romskie w Budapeszcie i Wiedniu
- 27 Studia romane dre Budapeszto i Wiednio
- 30 Przegląd posiedzeń sejmowej Komisji Mniejszości
- 33 Rakhibena Komisja pał Tyknedyr Nacji i Etnikane

Redakcja Romano Atmo nie odpowiada za opinie czytelników wyrażone w listach, opowieściach, wywiadach, etc. Artykuły, teksty i opinie zamieszczone w Romano Atmo nie są opiniami redakcji. Pismo nie odpowiada za treść artykułów i nie utożsamia się ze wszystkimi poglądami politycznymi prezentowanymi w magazynie.

Fot. na okładce przedniej: Maciej Mroziewski

Fot. na okładce tylnej: ERIAC

Zespół redakcyjny

Redaktor naczelny
Roman Chojnacki

Redaktor techniczny
Damian Puszczykowski

Asystent redaktora
Agnieszka Bieniek

Współpracownicy

Mateusz
Babicki

Andrzej
Sochaj

Andrzej
Łuczak

ADRES REDAKCJI:

ul. K.S. Wyszyńskiego 32
78-400 Szczecinek
tel. 94 37 250 98
faks 94 37 250 96
zrp.romanoatmo@wp.pl
www.romowie.com
Skład: Damian Puszczykowski
Nakład: 500 egz.

Słowo od redaktora naczelnego

Najdrożsi Czytelnicy,

To kolejna w tym roku okładka „Romano Atmo”, której widnieje osoba, której dziś już z nami nie ma. Kolejna dusza, która dołącza do tegorocznej czarnej serii zmarłych, wybitnych. Krystyna Gil była kobietą ikoną, choć pewnie sama przez swą niezwykłą skromność nigdy by tak o sobie nie powiedziała. Dla narodu romskiego, a przede wszystkim dla romskich kobiet była niezwykle ważną postacią, prekursorką, która pokazała, że Romki same powinny wziąć sprawę w swoje ręce, walczyć o siebie, działać. Życie nazaczyło ją od samego początku, jako kilkuletnie dziecko cudem uratowała się z pogromu w romskiej osadzie. Spojrzała złu prosto w oczy, straciła najbliższą rodzinę i z tym bolesnym piętnem szła przez całe swoje życie. Mimo wszystko miała w sobie dość samozaparcia, by założyć pierwsze w Polsce Stowarzyszenie Kobiet Romskich w Krakowie. Za życia nie chciała wiele mówić o tym, co ją spotkało, ale wciąż nosiła tę zadrę w sercu. Cały swój żywot była strażnikiem pamięci i świadkiem historii Romów i ich tragicznych losów podczas drugiej wojny światowej. Żywo angażowała się w inicjatywy dotyczące pamięci Romów, opowiadała młodzieży o swoich przeżyciach. Przeczytajcie wspomnienie Krystyny Gil autorstwa Moniki Szewczyk, która znała ją wiele lat. Cześć Twojej pamięci, Ciociu Krysiu.

W tym numerze piszemy też o Ponadnarodowym Tygodniu Romskiego Ruchu Oporu, który odbył się z okazji 77. rocznicy Romskiego Powstania w obozie Auschwitz-Birkenau. Romaska rewolta przeciwko nazistom jaka dokonała się 16 maja 1944 roku jest jedynym odnotowanym powstaniem w Auschwitz i jest obecnie powszechnie upamiętniana jako Dzień Romskiego Ruchu Oporu. Pamiętajmy o bohaterach, którzy w obliczu najgorszego mieli odwagę walczyć o życie swoje i swoich najbliższych. Chciałbym żeby data 16 maja stała się powszechnie znanym świętem i przedostała się do dyskursu społecznego.

Dla głodnych nauki mamy tym razem bardzo ciekawą propozycję. Uniwersytet Środkowoeuropejski (Central European University) to unikalna uczelnia, gdzie uruchomiono Program Studiów Romskich oraz Program Przygotowania Absolwentów Romskich. Z artykułu dowiedziecie się czego dokładnie można nauczyć się na tego typu studiach, poznać jego absolwentów oraz dowiedzieć się szczegółowych informacji dotyczących procesu rekrutacji. Uważam, że oferta Uniwersytetu Środkowoeuropejskiego to nie lada gratka oraz ogromna szansa rozwoju kariery dla romskich studentów, których z roku na rok przybywa, co pokazują jak na dłoni nasze programy stypendialne.

Przedstawiamy Wam też sylwetkę kolejnej wspaniałej zaangażowanej liderki młodego romskiego pokolenia jaką jest Elżbieta Mirga-Wójtowicz – animatorka kultury, politolożka i badaczka. W latach 2008-2014 Pełnomocniczka Wojewody Małopolskiego ds. Mniejszości Narodowych i Etnicznych, a prywatnie mama dwojga dzieci. Elżbieta walczy o odzyskanie przez społeczność romską własnego głosu w dialogu międzykulturowym i możliwość opowiadania społeczeństwu większościowego romskiego świata z naszej romskiej perspektywy.

Życzę Wam udanej lektury i wielu słonecznych dni.

Javen sare saste i bahta!

Devtesa!
Roman Chojnacki
Romanes Osiu

Krystyna Gil z Moniką Szewczyk (z prawej) i Elżbietą Mirgą-Wójtowicz. Fot. Maciej Mroziowski

Wspomnienie śp. Krystyny Gil

Krystyna Gil (z domu Ciuroń), dla nas Ciocka Krysia¹ urodziła się 5 listopada 1938 roku w Szczurowej, małej kilkutysięcznej wiosce na południu Polski. W Szczurowej mieszkało około 100-130 Romów. Byli to Romowie osiadli. Nosili nazwiska Ciuroń, Cioruń, Białoń, Rakoczy, Siwak. Zajmowali się kotlarstwem, kowalstwem, najmowali się do prac polowych. Byli świetnymi muzykami. Romska kapela ze Szczurowej była bardzo znana w okolicy i w zasadzie żadne weselenie nie mogło się bez niej obejść. Domostwa Romów leżały na uboczu wsi. Panowały dobrosąsiedzkie relacje z lokalną społecznością, czego wyrazem były zawierane małżeństwa Romów z okolicznymi mieszkańcami. Ciotka Krysia opowiadała, że jej dziadek czy tata (dokładnie nie pamiętam) pojechał do Ameryki zarobić pieniądze na budowę domu. Po paru latach powrócił i wystawił murowany dom. Niestety nie nacieszyli się nim za długo, przyszła wojna i wszystko się skończyło.

O wojennych losach rodziny śp. Krystyny Gil dowiedziałam się bardzo późno, dopiero w pierwszej dekadzie XXI wieku. Wiedziałam, że była motorniczą, bardzo ładną i zawsze elegancką kobietą, po prostu ciotką. Zadawałam sobie pytanie jak to możliwe, że ja mieszkająca od urodzenia w Nowej Hucie, spowinowacona z mężem Cioci, nic o tym nie wiedziałam? Jak to możliwe? To dzięki inicjatywie Adama Bartosza i corocznym upamiętnianiu miejsc mordu Romów jakim jest Tabor Pamięci

Romów, po raz pierwszy zetknęłam się ze Szczurową i z innymi miejscami kaźni w okolicy. Wtedy, też poznałam jakże bolesną historię rodziny Ciotki Krystyny i jej samej. W masakrze Romów w Szczurowej zginęło 42 członków jej rodziny. Później, a tak naprawdę rok temu, dowiedziałam się od niej, że była więźniem obozu KL Płaszów. Wspomniała też Roma z Nowej Huty, który również był w tym obozie.

3 lipca 1943 roku w stronę osady zamieszkałej przez Romów zmierzało kilka wozów konnych, żandarmerii SS i człon-

Ostatnia droga Krystyny Gil. Fot. Monika Szewczyk

ków Granatowej Policji. Akcją dowodził niemiecki żandarm – Engelbert Guzde. Nad ranem romskie domostwa zostały otoczone przez żandarmerię niemiecką. Załadowano na wozy mężczyzn, kobiety, dzieci – wszystkich, po czym przewieziono ich na miejscowy cmentarz, gdzie ich rozstrzelano – 93 osoby. Zostali pochowani w zbiorowej mogile. Ciocia nigdy nie mówiła o traumie związanej z przeżyciem Zagłady Romów. Choć nigdy tego nie powiedziała wprost, to jednak bolesne doświadczenia małego dziecka, strata całej rodziny kładła się cieniem na jej życiu. W wywiadzie jaki udzieliła dla lokalnej gazety tak opowiada o swoim doświadczeniu wojny.

„(...) To był najgorszy dzień w moim życiu. Nawet dla niepełna sześciolatniego dziecka to była wielka trauma. Pamiętam każdy szczegół. Nie ma dnia, bym o tym nie myślała, modłę się za wszystkich pomordowanych, za moją rodzinę, najbliższych” – mówiła w wywiadzie Krystyna Gil. Pamiętnej nocy 3 lipca 1943 roku w romskiej osadzie nic nie zapowiadało tragedii jaka miała się tu wydarzyć. Nad ranem romskie domy otoczyło kilkudziesięciu niemieckich żołnierzy. „Wtargnęli do naszego. Mój dziadek leżał na łóżku, powiedział, że nigdzie się nie wybiera, tu jest jego dom. Jeden z żandarmów wyciągnął broń i strzelił kilka razy do niego. Nas wyprowadzili na pole. Było ciemno. Ludzie mieli świadomość, że to koniec. Dwa tygodnie przed tą tragedią ostrzegano nas. Ale wcześniej też mówili, że tak jak Żydów, mają nas pozabijać. Poza tym, gdzie mieliśmy uciekać? Najpierw zabrali mężczyzn, po dwudziestu, może trzydziestu minutach rozległy się strzały. Zabili ich na cmentarzu. Potem zabrali kobiety i starsze dzieci. Nas było kilkoro. Na wozie było jeszcze jedno wolne miejsce: brat, starszy o cztery lata, uparł się, że on pojedzie z mamusią. Ja zostałam z babcią. Ich także rozstrzelali. Nas zabrali za trzecim

razem. Dojechali do gospody. Niemców zaprosiła właścicielka. Pozostał z nami jeden z Policjantów Granatowych. Po chwili wyszedł drugi i powiedział: kto może niech ucieka. Babcia zabrała mnie i pobiegła ze mną w kierunku pól i lasów. Tułałyśmy się wiele dni. Pomagali nam jacyś ludzie, ukrywałyśmy się przez półtora roku. Wyzwolenie zastało na w Jędrzejowie. Od wielu lat, kilka razy do roku, odwiedzam cmentarz. Modłę się tutaj. Teraz coraz rzadziej, bo stan zdrowia coraz gorszy. To był wielki dramat narodu romskiego. Zostałam na świecie tylko z babcią. Nie zapomnę nigdy Niemcom tego, co uczynili mnie i mojemu narodowi. Przebaczyłam oprawcom, bo nienawiść zabija, przebaczyłam bo tak każe nasz nauczyciel Jezus Chrystusa, ale ból, smutek i pamięć o tych tragicznych czasach pozostaną ze mną na zawsze, do śmierci...”²² – mówiła w jednym z wywiadów.

Miałam okazję przeprowadzić z Ciocią parę wywiadów dotyczących jej życia i tych związanych z doświadczeniem wojennym, jak i o życiu w Nowej Hucie. Wielokrotnie uczestniczyłam w spotkaniach Cioci z młodzieżą romską i nieromską podczas uroczystości upamiętniających Zagładę Romów. Była i jest ważną postacią dla Romów w Polsce i w Europie. Dawała świadectwo prawdziwie o Zagładzie Romów podczas II wojny światowej i była strażnikiem pamięci o niej. W lipcu 2020 roku razem z Elżbietą Mirgą-Wójtowicz z inicjatywy TernYpe w ramach Europejskiego Dnia Pamięci o Holokauście Romów i Sinti zrealizowałyśmy notację filmową z ocalałą Krystyną Gil³. Śp. Krystyna przez lata, za każdym razem dołączała do młodzieży romskiej na *Dikh He Na Bister* w Krakowie, podczas uroczystości upamiętniających Zagładę Romów. Dzieliła się swoją historią z młodymi ludźmi z całej Europy, aby przypomnieć i zaświadczyć swoją osobą o historii Romskiej Zagłady. Mówiła o potrzebie walki z rasizmem i antycyganizmem. W swoim przesłaniu

Krystyna Gil i Adam Bartosz. Fot. Natalia Gancarz

„ To dzięki inicjatywie Adama Bartosza i corocznym upamiętnianiu miejsc mordów Romów jakim jest Tabor Pamięci Romów, po raz pierwszy zetknęłam się ze Szczurową i z innymi miejscami kaźni w okolicy. Wtedy, też poznałam jakże bolesną historię rodziny Ciotki Krystyny i jej samej. W masakrze Romów w Szczurowej zginęło 42 członków jej rodziny.

do młodości mówiła o miłości, wzajemnym szacunku i wartości jaką jest rodzina⁴. Jesienią 2020 roku Ciocia Krystyna udzieliła mi wywiadu dotyczącego Romów w Nowej Hucie. To był piękny, słoneczny, wrześnieowy dzień. W pamięci utkwił mi obraz Cioci w promieniach słońca, w fotelu, wśród zieleni. To było nasze ostatnie spotkanie.

Opowiadała o historii osadnictwa Romów w Nowej Hucie. Była pierwszą kobietą romską, która kierowała tramwajem. Była założycielką i prezeską pierwszej organizacji kobiet romskich w Polsce – Stowarzyszenia Kobiet Romskich. Krystyna Gil udzieliła wielu wywiadów różnym organizacjom, dziennikarzom. Wyłuskuje i przechowuje te, które są dla mnie ważne i mówią wiele o Cioci. W jednym z wywiadów powiedziała: „(...) Z początku romskie organizacje, zdominowane przez mężczyzn, nie były przychylnie tej inicjatywie. Przepowiadano, że stowarzyszenie padnie po trzech miesiącach. Ale tak się nie stało. Kobiety zaczęły w Nowej Hucie organizować kolonie dla dzieci, okolicznościowe imprezy, założyły świetlicę. Teraz jesteśmy już znane. Liczą się z nami inne organizacje. Wiedzą, że kobiety romskie pragną być rzeczniczkami interesów swych rodzin, praw swoich dzieci i przeciwstawić się dyskryminacji i wykluczeniu. Nasza pozycja w rodzinie i we własnym środowisku często nie daje możliwości działania dla dobra najbliższych i dobra wspólnego. Stowarzyszenie Kobiet Romskich jest dla nas drogą do samodzielnego myślenia, do sterowania swoim własnym życiem...”⁵

Realizowała szereg projektów na rzecz nowohuckich Romów, przede wszystkim dzieci, kobiet, ale także ofiar prześladowań III Rzeszy. Dzieci w świetlicy mówiły do niej Babciu. Świetlica była dla nich drugim domem, a Babcia dbała żeby nie były głodne.

Za swoją działalność została uhonorowana wieloma nagrodami, polskimi i niemieckimi odznaczeniami. W 2021 roku została odznaczona przez Prezydenta Federalnej Republiki Niemiec Krzyżem Zasługi na Wstędze Orderu Zasługi Republiki Federalnej Niemiec. To uhonorowanie jej wieloletniej pracy na rzecz międzypokoleniowego, zorientowanego na przyszłość dialogu, ogólnoludzkich wartości oraz w podziękowaniu za wszystkie treści jakie przekazywała jako Świadek Historii.

Krystyna Gil odeszła 01.04.2021 roku, aby spotkać się ze swoimi bliskimi.

Cześć Jej Pamięci.

Monika Szewczyk

¹ Romowie do osób starszych bez względu na koligacje rodzinne zwracają się per *ciociu*, *wujku*, mówiąc o nich również.

² http://www.szczurowa.pl/artykuly/arttykul/4128,szczurowa_miedzynarodowy_tabor_pamieci_romow.html dostęp 18.05.2021 r.

³ <https://www.youtube.com/watch?v=D0HvdPkGs7s>

⁴ <https://www.roma-sinti-holocaust-memorial-day.eu/pl/virtual-commemoration-ceremony/krystyna-gil/>

⁵ <http://www.klon.org.pl/x/411588>.

Fot. Maciej Mroziewski

Niebościko Bibi Krystyna Gil

Krystyna Gil (pało dad Ciuroń) perdał amende Bibi Krysia (Roma ko phureder dżiene phenen, *bibi, kako*, nawet sar nane jon famelija., sar pes ophenet pał tender tiż) ulila 5 listopada 1938 berś andre Szczurowa. Szczurowa to cikno gaw, na dur Tarnowostar. Dżiwenas kodoj Roma. Koła Roma na ehas phirutna, beśenas pro jekh than. Romane khera terdżionas ćiepo durał kato gaw. Ehas kodoj but Roma kawka maśkar 100 a 130 dżiene. Wićinenas pes Ciuroń, Cioruń, Białoń, Rakoczy, Siwak. Kierenas kotli, esas kodoj kowacia, phirenas gadżiengie the kiereł pro mała. Igien misteś baśawenas. Romano zespołis Szczurowatar ehas igien znano he dookerum na ehas bijaw kaj jon the na baśawen. Roma Gadżienca kodoj łaćhes dżiwenas, nawet łenas peś maśkar peste. Bibi Krysia phenetas kaj łakro papus (abo dad imar miśtes na reperaw) tradlas kie Ameryka the zarodeł łowe pro kher. Pało waresawo ćiasos, ale na ehas kodoj but berśa, wisalila pałe he thodżias murowano kher. Na za but radisalonas kherestar, awła II baro mariben i saworo pes skunćindżias.

łum. M. Szewczyk

Fot. Chad Evans Wyatt, archiwum prywatne

So pes kierzdia ta niebo-
 ściko Bibakri Krystyna
 Gil famelijaha Szczu-
 rowte sar sas II baro ma-
 riben dodziandlom pes
 dopiro na čirta andre
 perše berša XXI w. Džianaws kaj tradelaš
 tramwajenca, kaj sas igien šukar, ele-
 gancko Romni, perdałma Bibi he adeci.
 Na jekhwar pučhawas korkori pestar, tha
 sar koda, kaj me so bešaw andre Huta,
 Bibakro Rom to miro narodos – kak, nič
 na džianawas buteder pał Bibakri fame-
 lija? Tha sar koda?

Pał saworo ophendzia mangie
 o Adam Bartosz. Jow so berš kiereł Ro-
 mengro Łeperibnakro Taboris. Pro Tabo-
 ris tradas than thanestar kaj andro II baro
 mariben pašlon murdarde Roma. Našci
 pobisteras pał koła niewinnie muradar-
 de Roma. Akana sar čiak moginaw tra-
 daw po Taboris. Szczurowate šundžiom
 so pszegiela Bibi Krysia he łakri famelija.
 Zamarde łakie 42 dziene kate famelija.
 Palis, a čiaiunes dopiro jekh berš oleskie
 šiundžiom kaj e Bibi sas tiž andro obozisz
 KL Plaszow. Pszyłeperdzia peskie jekhe
 Romes so tiž bešełas andre Huta he tiž
 sas andre koda obozisz.

3 lipca 1943 berš andre Szczurowa
 pre thana kaj bešnas Roma podtradle
 werdana, žandarmeria SS he Grantowa

Šungune. Saworeja kierynałas niemiecko
 žandarmos Engelbert Guzde. Žandarmi
 otočinde romane khera he wchide pro
 werdana muršen, džiuwlen, čhaworen,
 saworen he tradle łenca pro sminataris.
 Kodoj rozwilinde 93 dziene. Saworen
 garude andro jekh grobos. Bibi nigda na
 ophenelas sawi bari dukh ehas andre
 łate kaj pszedždžila Samudaripen. Dukh
 kaj sawore kate łakri famelija zamurdar-
 de, a ačilas čiak joj cikni čhajori bijo dada
 odmardžia pes pro łakro ceło džiwi-
 pen. Kajso wareso manuš našci zabisterel.
 Andro wywiadoss sawo dinias Bibi andre
 gazeta kawka ophenelas pałe wojna.

„(...) Koda ehas najchoršeder džiwes
 andro miro džiwi-
 pen. Perdało šowberšengro
 čhaworo koda ehas igien bari dukh.
 Pszybisteraw peskie sako szczegółos.
 Nane džiwes kaj pał kada na duminaw,
 modlinaw pes pał saworende zamurdar-
 de dzienengie, pał miri famelija” – phe-
 nelas andro wywiado Bibi Krystyna Gil.
 Dramatos roskierzdia pes 3 lipca 1943
 berš. Niemci he Granatowa Šungune oto-
 činde romane khera. Ehas lipcowo rat,
 pro bolipen ehas pherdo čierchenia. Šun-
 do ehas dural rikonen he grajen. Kawka
 trito tosarłaha buteder sar deš słu-
 gadžia otočinde romane khera. „Wgiełe andre
 amaro kher. Miro papu pašłolas andro
 chadžios, phendžia kaj nikhaj na widžia-

ła, kadaj ehin teskro kher. Jekh žandar-
 mos wilindžia kie łeste. Amen witradle
 kherestar. Ehas mek kałes. Manuša imar
 džianenas kaj awlas pre łende konicos.
 Duj kurkie sygieder Gadzie ostrzeginas
 Romen, ale o Roma duminenas peskie
 kaj sigieder tiž phenenas kaj murdarena
 Romen kawka sar Čhinden, a nič pes na
 kierzdias. Kaj amen denašah? Persone iłe
 muršen, pał sawe 20-30 minuti šundžiam
 sar wilinen. Murdarde łen pro smintaris.
 Palis awle pał džiwuła he barder čhawo-
 re. Kajse cikne čhawore na sas za but. Pro
 werdan ehas meg jekh than: miro phrał
 phurder o štar berša mandar upirindžias
 pes kaj tradela ta daha. Me ačilom ba-
 baha. Łen tiž rozwilinde. Pro trido ra-
 zos awle pał amende – cikne. Do tradle
 amenca kie karčma. Chułani wygiela pro
 drom zamangla Niemcen andre karčma.
 Amenca ačila jekh Granatowo Šunguno.
 Pałe cikni chwilka wygiela awer he phen-
 džia: ko kameł me denašeł. E baba lila
 man he denaščia manca kodoj kaj o mala
 andro weš. Kawka ugaruwahas pes, phi-
 rahas but džiwesa. Pomoginenas amen-
 gie waresawe manuša. Ugaruwahas pes
 jekh he pał berš. Wyzwolenie rakhlas
 amen andre Jędrzejowa. Imar but berša
 awaw pro sminataris he na čiak jekhwar
 andro berš. Modlinaw pes. Akana imar
 już kawka na daw rada, som soraz phu-

Fot. Monika Szewczyk

reder he naswalipena man chuden. Koda ehas igien baro dramatos sawo phelas pre romani nacja. Aćilom po swetos korkori, ćiak ła babaha. Nigda na bisterawa so Niemci kierende mira nacja. Przebaczyndźiom łengje, bo nienawiść zamareł manuśes, przebaczyndźiom bo kawka amengje phenel amaro nauczycielis Jezus Chrystus, ale dukh, żala he łeperiben pał koła tragiczna ćiasy aćiona manca pre cało dźiwipen, aż merawa...¹ – phenetas andro wywiadu Bibi.

Kierdźiom ła Bibaha wywiadi pał ła-kro dźiwipen sar ehas II baro mariben he sar beśełas andre Newi Huta. Na jekhtar somas ła Bibaha pre uroczystości pre sawe pszybisterel pes pało Samudaripen. Bibi rado dikhełas the spotikinel pes terne dzienca romane ratestar he terne Gadźienca he ophenetas łengje peski historia kaj the na bisteren so pszegiele manuśa andro II baro mariben. Ehas he ehin igien wažno Romni perdało Roma andre Polska he andre Europa. Lipcone 2020 berś wraz ła Elżbieta Mirga-Wójto-wicz perdało Ternype pašo European Holocaust Memorial Day for Sinti and Roma nabaśadźiam filmos pał Bibi Krystyna Gil². Niebościko Bibi Krystyna so berś ła-łas udziało the pszybisterel pało Samudaripen wraz terne dzienca romane ratestar pre Dikh He Na Bister Krakowoste. Ophenetas terne dzienengje kate celi Europa pał peskro dźiwipen. Phenetas kaj kampał pes the mareł łe raśismoha he antycganizmoha. Skierindźia specjalna ława ko terne, kaj pes the kamen, the szainen saworem, kaj nigda the na zabisteren kaj najważneder ehin famelija³. Wrześnionie czy październikone dinias mangie Bibi Krysia wywiados he ophenetas pało Romengro dźiwipen andre Newi

Huta. Ehas igien śukar dźiwes tatoes he khamoro ehas fajno. Pszybisteraw paskie koda dźiwes sar Bibi beśel peskie andro fotelis, pro khamora andro ogrodos, pro muj dikhawas sawi ehin zadowolimen. Koda ehas amaro ostatnie spotkanie.

Ophenetas pało Roma andre Huta, sar jawile, sar dźiwenas. Ehas joj perśo Romni sawi tradelaś tramwajenca. Zathodźia perśo Romniengri organiacja the Polska Stowarzyszenie Romane Dźiuwłengro. Krystna Gil dinias but wywiadi dziennikarzengje, organizacjengje. Wyra-khaw he garuwaw koła sawe ehin perdał mande waźna he ophene but pałe Bibi. Andro jekh wywiados phendźia:

„(...) Sar začinde the zathwoł organizacji to ćiak murśa łenas pes pał kada. Na kamena skaj dźiuwła the kieren peskie organizacja. Phenenas kaj stowarzyszenie na awela buteder sar trin ćhona. No kawka pes na kierdźias. Dźiuwła andre Huta kierenas ćhawengje kolonii, różna imprezy, zathode świetlica ćhawengje.

Akana imar dźianen pał amende. Gienen pes amenca awer organizacji. Dźianen kaj Romnia kamen kaj the awel feder łengre familijengje, ćhawengje, the mareł pes ła dyskryminacjaha. Dźiuwłengro than andre famelija he maśkro Roma na zawsze deł możliwość kaj Romni śaj wareso kierel perdał peskro he perdało awer Roma. Stowarzyszenie Romane Dźiuwłengro ehin perdał amende drom kaj korkore the łas andro wasta peskro dźiwipen...⁴

Kierałas różna projekti perdało Roma Hutatar zwłaszcza perdało ćhawore, dźiuwła he ofiary III Rzeszy. Ćhawe andre świetlica wićinenas pre łate, Babo. Świetlica ehas perdał łende sar kher, a e Baba dbainetas kaj the na awen bokhałe.

Pał peskri bući chudła różna nagro-di he odznaczeni Polska he Niemiecka. Andro 2021 berś aćila odznaczona przez Prezydenta Federalnej Republiki Niemiec Krzyżem Zasługi na Wstędze Orderu Zasługi Republiki Federalnej Niemiec. Odznaczenie ehin pał but berśengri bući sawi kierałas maśkro terne dzienne, manuśipen, oraz pał kada kaj ophenetas he mukhełas dureder peskri historia kaj the na awen zabisterde koła tragiczna ćiasy.

Krystyna Gil odgiela 01.04.2021 berś, kaj pes the dikheł peskrenca.

Łokhi phuwori Bibi.

¹ http://www.szczurowa.pl/artykuly/artikul/4128,szczurowa_miedzynarodowy_tabor_pamieci_romow.html dostęp 18.05.2021 r.

² <https://www.youtube.com/watch?v=D0HvdPkGs7s>

³ <https://www.roma-sinti-holocaust-memorial-day.eu/pl/virtual-commemoration-ceremony/krystyna-gil/>

⁴ <http://www.klon.org.pl/x/411588>

Bibi Krysia i Monika Szewczyk, Nowa Huta 2020, fot. A. Doboszewska

**PROUD
ROMA
FREE
EUROPE**

Fot. ERIAC

Podtrzymywanie żywego płomienia Romskiego Ruchu Oporu

W dniu **16 maja 2021**, społeczności romskie w Europie jednoczyły się okazji 77. rocznicy **Romskiego Powstania** w obozie Auschwitz-Birkenau. Tego dnia, 77 lat temu, w 1944 roku więźniowie romscy tzw. *Zigeunerlager (Obozu Cygańskiego)* w KL Auschwitz-Birkenau, słysząc o zbliżającej się likwidacji obozu, stanęli przed nazistowskimi strażnikami uzbrojeni jedynie w młoty, kilofy i łopaty. W wyniku ich heroicznego oporu żaden Rom nie zginął tego dnia w komorach gazowych. Niemcy zrezygnowali z przeprowadzenia akcji w obawie przed stratami i rozszerzeniem buntu na cały obóz. Wydarzenie to o kilka miesięcy przedłużyło egzekucję romskich więźniów, którzy ostatecznie zostali zgładzeni w komorach gazowych w nocy z 2 na 3 sierpnia 1944 r. Do tej operacji Niemcy się przygotowali. Rozkaz wydał zwierzchnik SS Heinrich Himmler. Niemcy zagazowali pozostałych jeszcze wtedy przy życiu ponad 4,2 tys. więźniów romskich. W wyniku prześladowań i terroru w latach panowania III Rzeszy śmierć poniosła około połowa populacji romskiej, zamieszkującej obszary okupowane przez Niemców. Romaska rewolta przeciwko nazistom jaka dokonała się 16 maja 1944 r. jest jedynym odnotowanym powstaniem w Auschwitz i jest obecnie powszechnie upamiętniana jako **Dzień Romskiego Ruchu Oporu**.

Agnieszka Bieniek

Ponadnarodowy Tydzień Romskiego Ruchu Oporu

W tym roku, 16 maja, po raz kolejny społeczność romska z całej Europy sprzeciwiła się narastającej fali skrajnej prawicy i nienawiści, która przetacza się obecnie przez Europę i świat. W ramach inicjatywy „Proud Roma Free Europe” prowadzonej przez koalicję międzynarodowych, krajowych i oddolnych organizacji romskich z Europy zaplanowano **Ponadnarodowy Tydzień Romskiego Ruchu Oporu, który trwał od 9 do 16 maja**. *„Europa musi porzucić swoją mroczną historię ucisku, rasizmu i ludobójstwa. Nazizm i faszyzm są często postrzegane jako aberracje w historii Europy, ale w czasach kryzysu, kiedy do władzy dochodzą populści*

Wystawa z cyklu „Opór i odporność Romów” w galerii ERIAC w Berlinie.

Fot. ERIAC

i zwolennicy skrajnej prawicy, historia często się powtarza. W ostatnich wyborach w całej Europie widzieliśmy, że mowa nienawiści, przemoc wobec Romów i używanie symboli nienawiści wzrasta niebezpiecznie. 16 maja, pod wspólnym tematem „przeciwstawiania się skrajnej prawicy”, zwracamy się do obecnych przywódców naszych krajów i Unii Europejskiej o podjęcie wszelkich kroków niezbędnych do zapewnienia, że ponad 12 milionów Romów żyjących w Europie jest chronionych. Prosimy również wszystkich Romów, którzy słyszą nasze wezwanie, do zjednoczenia i wykazania naszej historycznej odporności w obliczu jakiegokolwiek zagrożenia dla naszych społeczności, wartości i kultury” – wezwał do działania ruch „Romani Resistance”.

Europejski Instytut Sztuki i Kultury Romskiej (ERIANC) zaprosił do wzięcia udziału w szeregu działań i wydarzeń online i offline przygotowanych w ramach **Ponadnarodowego Tygodnia Romskiego Ruchu Oporu**. Najważniejsze wydarzenie odbyło się w **niedzielę 16 maja i były nim tzw. Marsze Romskiego Ruchu Oporu, które przechodziły wiele miast w całej Europie**, a ich organizacja miała na celu podsyć ogień oporu przeciwko nienawiści, rosnącemu nacjonalizmowi i populizmowi oraz przeciwstawienie się rosnącym skrajnie prawicowym par-

tiom i ruchom nacjonalistycznym w całej Europie. Uczestnicy marszów wywieszali romską flagę i rozpalali symboliczny ogień jako symbol determinacji, aby utrzymać przy życiu płomień Romskiego Ruchu Oporu. Tłumy zbierały się w wielu europejskich miastach, aby upamiętnić bojowników Romskiego Ruchu Oporu i udowodnić, że ogień może nie tylko niszczyć i pochłaniać, ale również leczyć, inspirować, jednoczyć i oczyszczać. Według organizatorów w ten sposób można odzyskać żywiołową siłę ognia i rozpalic nowe postanowienie, by działać na rzecz równości romskich społeczności.

Inicjatywa, opracowana przez koalicję międzynarodowych, krajowych i oddolnych organizacji romskich, zapraszała do powszechnego udziału wszystkich Romów i nie-Romów, którzy są zaangażowani we wspieranie otwartych społeczeństw zbudowanych na wzajemnym szacunku, równości, człowieczeństwie i godności. Przestrzegając lokalnych przepisów związanych z Covid-19 organizatorzy zachęcali do przyłączenia się i zorganizowania własnych lokalnych marszów Romskiego Ruchu Oporu w ramach wspólnego przesłania, aby powstrzymać rozprzestrzenianie się populistycznych, skrajnie prawicowych ruchów.

Rozpoczęto również inicjatywę **„Obietnica dla Romów”**, aby zmobilizować szeroko rozpowszechnione za-

angażowanie w obronę praw członków mniejszości romskiej. Firmy, organizacje pozarządowe, instytucje publiczne i osoby ze wszystkich środowisk są zaproszone do złożenia zobowiązania na stronie **PledgeForRoma.org**, dając tym samym namacalny wkład w ogólnoswiatowy sojusz na rzecz poprawy życia społeczności romskich. Pierwszym krokiem jest opracowanie pomysłu, w jaki sposób najlepiej dana osoba czy organizacja może wesprzeć społeczność romską, następnie należy tylko wypełnić formularz na stronie i wdrożyć swój plan do działania, by finalnie móc pokazać rezultaty i zachęcić innych do składania swoich własnych „obietnic dla Romów”.

Międzynarodowymi partnerami kampanii „Proud Roma Free Europe”, która tworzy Romski Ruch Oporu są Open Society Roma, Biuro Inicjatyw na rzecz Romów (RIO), Europejski Instytut Kultury i Sztuki Romów (ERIANC), Fundusz Edukacji Romów (REF) i Inicjatywa na rzecz Rozwoju Przedsiębiorczości Romów (REDI). Partnerami są Aresel (Rumunia), Avaja (Północna Macedonia), Kethane (Włochy), Stała Konferencja Romów (Bułgaria), Opere Roma (Serbia), Opere Roma (Słowacja) i KOSINT (Kosowo). Partnerami medialnymi inicjatywy są Roma News Portal (Francja), EU Roma Press portal, TV Roma EU (Niemcy), Roma Integration Zentrum (Niemcy).

Opór i odporność Romów

„Opór i odporność Romów” to cykl wystaw zaplanowanych w ramach Tygodnia Romskiego Ruchu Oporu. Można je oglądać w galeriach ERIAC-u w Berlinie i Serbii, a dokładniej w Belgradzie. Obie wystawy odwiedzać można od 15 maja do 25 lipca. W Niemczech swoje prace wystawili: Daniel Baker, Rifet Bajramović, José Manuel Fernández Cortés, Lajos Gabor – Joar Nango, Luboš Kotlár, Renata Roxana Mihaly, Estefanía Ruíz (Mil Duquelas), Zita Moldovan (Loly), Norbert Oláh, Marina Rosselle, Selma Selman Tairović. W Serbii zaś podziwiać można prace Rifeta Bajramovića, Lajosa Gabora – Joara Nango, Luboša Kotlára, Estefanii Ruíz (Mil Duquelas), Norberta Oláh, Selmy Selman i Zoran Tairovića.

„Możemy zrozumieć 600 lat odporności i przetrwania mniejszości romskiej w Europie tylko wtedy, gdy uznamy romską wiedzę, tradycje ustne i rytualne, wydarzenia świąteczne i praktyki społeczne dotyczące przyrody i wszechświata. Podobnie jak każdy inny wkład Romów w życie na Ziemi, powiązania Romów z naturą, różne formy świadomości ekologicznej oraz idee i praktyki dotyczące zrównoważonego rozwoju w społecznościach romskich były (tak jak wszystkie inne historie Romów) uciskane, niedoceniane lub błędnie interpretowane przez stereotypy, bez korygującego wpływu samych Romów. Młodzi romscy artyści i autorzy wyznają swoje nadzieje i obawy, próbując przenieść fragmenty przeszłości i dzielić się romskim dziedzictwem, tradycjami i umiejętnościami, które zbudowały i nadal tworzą środowisko, w którym

ludzie pokojowo współistnieją z naturą i sobą nawzajem, co jest podstawową zasadą” – opisują przesłanie wystawy w Berlinie organizatorzy.

Wizyty w berlińskiej galerii są możliwe tylko po wcześniejszym okazaniu **negatywnego** wyniku testu na Covid-19 z tego samego dnia. W pełni zaszczepione osoby mogą również okazać dowód szczepienia. Ostatnie szczepienie należy wykonać minimum 14 dni przed wizytą.

Wystawa ERIAC-u w Belgradzie umieszcza opór i odporność Romów jako centralny aspekt doświadczeń tej mniejszości etnicznej. Romscy artyści i autorzy tworzący wystawę łączą narrację o romskim bohaterstwie i sprawczości ze świadomością Romów na temat odpowiedzialności za zachowanie zasobów naturalnych i ochronę globalnych ekosystemów w celu wspierania zdrowia i dobrobytu teraz i w przyszłości. **Wirtualne otwarcie wystawy** odbyło się na stronie internetowej ERIAC i w mediach społecznościowych 16 maja, w znamienny Dzień Romskiego Ruchu Oporu.

Historie Ruchu Oporu

Kolejną inicjatywą ERIAC jest projekt „Historie Ruchu Oporu”, którego celem jest rzucenie światła na poszczególnych bohaterów Romskiego Ruchu Oporu, aby odbiorcy zainspirowali się indywidualnymi historiami z życia wziętymi o heroizmie i odwadze. Dzięki temu na stronie ERIAC-u możemy poznać historie już ponad 40 mężczyzn i kobiet z całej Europy, którzy wykazali się niezwykłą odwagą w trudnych wojennych czasach i stawili opór wrogowi. Ta sekcja została

opracowana na podstawie historii odkrytych i udokumentowanych przez badaczy. Wśród bohaterów znajdują się osoby z Austrii, Bośni i Hercegowiny, Chorwacji, Francji, Niemiec, Węgier, Litwy, Polski, Rumunii, Skandynawii, Serbii, Słowacji, Słowenii, Hiszpanii i Ukrainy. Polskimi bohaterami ruchu oporu zostali: Alfreda Markowska, znana jako Babcia Noncia, Stanisław Nazarewicz, Weronika Goga i Zofia Chojnacka. Istnieje również opcja samodzielnego zgłoszenia sylwetek kolejnych znanych nam bohaterów Romskiego Ruchu Oporu, możemy zrobić to na stronie internetowej ERIAC-u w zakładce „Stories of Resistance”.

Romskie Powstanie w obozie Auschwitz-Birkenau z 1944 roku to wydarzenie bezprecedensowe. Pokazuje jak wielką była siła przetrwania Romów w obliczu niechybnej śmierci. Trudno wyobrazić sobie jakie uczucia towarzyszyły tej grupie osób, która postanowiła bronić się przed wywiezieniem do komór gazowych, nie bacząc na konsekwencje, które mogły oznaczać okropną śmierć w męczarniach i torturach jako karę za sprzeciw. Skąd znaleźli w sobie tak wielkie pokłady odwagi, by stawić opór wrogowi, mając tak małe szanse na powodzenie? Dziś już się tego nie dowiemy, powinniśmy jednak pamiętać o tym znamienym dniu, kiedy uzbrojeni w prowizoryczną broń Romowie walczyli o swoje życie z SS-manami. Wspominajmy ich wielki hart ducha, odwagę i determinację w walce o najcenniejszy dar jakim jest życie. I tak jak zachęca do tego m.in. ERIAC czerpmy inspirację z tego heroicznego czynu w dzisiejszej walce o dobre imię Romów i zaprzestanie mowy nienawiści.

Fot. ERIAC

**BARIKANE
ROMA
SLOBODO
EVROPA**

**PROUD ROMA
FREE EUROPE**

Kaj dzidy jagory Romane Zoriakry te hacioł ceło ciro

Transnacionalno Kurko Romane Zoriakro

Dre dyves 16 majo 2021 berś romani nacija dre celi Europa isys khetani pał okazja 77. rocznica Romani Kontra dre lagro Auschwitz-Birkenau. Dre da dyves, 77 berś dałestyr, dre 1944 berś Roma zaphandłe dre *Zigeunerlager (Lagro Romenge)* dre KL Auschwitz-Birkenau, pošli dova syr dozdindłe pes kaj Sasy kamen te zlikwidynel lagro, uzbrojona tylko dre młotki, kilofy i szpadli dre vašta terdzine khetanes dre kontra ke nazistowska stražniki. Pełde sykady bary zor žadno Rom dre dova dyves na čhija zamardo dre komory gazowa. Sasy čhurdyne plano dołestyr kaj te kerel do dyves baro zamaryben Romen, pełde dova kaj daremys kaj bunto rozdziała pe ceło lagro i vavir manusia tež kamena te mareł pes pał peskry frei. Kontra przekerdzia o varykicy čhona egzekucja Romen zaphandłen dre lagro, save ostatecznie čhine zamarde dre komory gazowa raciasa 2 pe 3 sierpnio 1944 berś. Ke doja operacja Sasy pes juž mišto przygotyndłe. Rozkazo vydyja sieratuno SS Heinrich Himmler. Sasy zagazyndłe sare romane manusien save isys jescze dzide dre lagro – butedyr syr 4,2 bara romane štarybnytko. Pełde prześladowani i terrowo dre bersia syr paninetyš III Rzesza, čhija zamardy saviš phaš romani nacija dzidy pe phuvia kaj isys okupacja sasytko. Romani rewolta przeciwko nazistendyr savi isys dre dyves 16 majo 1944 berś isy jekh jedyno dzindli kontra dre Auschwitz i isy kana zorałes urypyrdy syr **Dyves Romane Zoriakro**.

tlum. Ania Perelka

Dre da berś, dre dyves 16 majo, jescze jekhvar romane manusia cełe Europatyr sprzeciwindłe pes pał dova kaj bariot skrajno ciaci i nienawiść, savi rozdział pe celi Europa i sveto. Dre inicjatywa „Proud Roma Free Europe” savi ligireł koalicja maškrethemytka, themengre i tyknedyr organizacjii romane Europatyr, zaplanindłe **Transnacionalno Kurko Romane Zoriakro, savo isys obgeno od 9 ke 16 majo**. „Europa musinel te čhurdel peskry kali historia pał ucisko, rasizmo i zamaryben manusiengro. Nazizmo i faszizmo isy często dykto syr aberracja dre historia Europakry, ale dre ciry kryzyso, syr ke władza dodzian populisty i zwolenniki skrajno ciaci, historia często pes powtarzynel. Dre ostatnia wybory dre celi Europa dykciam, kaj nienawistno pheniben, przemoc pe Romendyr i sykaiben symboli nienawistna barion nabezpiecznie. Dre dyves 16 majo, khetanes pał temato „przeciw skrajno ciaci”, zrysiuvas ke sieratune dre jamare thema i Unia Europejsko, kaj te podten wszelka kroki nazbėdna ke zapewnienio, kaj 12 miliony Roma dzide dre Europa isy chro-

Wystawa dre cyklo „Zor i odporność Romengry” dre galeria ERIAC dre Berlin.

Fot. ERIAC

nia. Mangas też sare Romen, save siunen jamare łava, ke jekhipen, kaj te javas khetane i te sykavas **jamary historyczno zor** pe savokolwiek zagrożenio jamare manusienge, wartościenge i kulturake” – dyja oświadczenio rucho „Romani Resistance”.

Europejsko Instytuto pał Sztuka i Kultura Romani zamangdzia ke but działani i wydarzeni online i pe dzido przygotowana pał **Transnacionalno Kurko Romane Zoriakro**. Najważnedyr wydarzenio isys kerdo **kurkes 16 maja – Phirybena Zoriakre, save przedziynys pełde pherdo foria dre celi Europa**, a celo pał tengry organizacja isy kaj te barioł zor przeciwko nienawiść, nacjonalizmo i populizmo, i przeciw skrajna ciaci partii i ruchy nacjonalistyczna dre celi Europa. Manusia kaj dzianys dre do phirybena rozthovenys flaga romani i rozhačkirenyś symboliczno jag syr symbolo pał zor, kaj te urykireł dzidy jagory Romane Zoriakry kaj te hacioł celo ciro. Tłumy manusia skendenys pes dre but foria dre Europa, kaj te odden patyv manusienge kaj kerde Romano Zoriakro i te udowodninen kaj jag na tylko mogineł te hačkireł i te niszczyneł, ale też te saścikiereł, inspirynneł i te kerneł jekhipen. Organizatory phenenys kaj pełde dasavi zor jagakry można te rozhačkireł neve

postanowieni, kaj te działynas pał równość sare Romengry.

Inicjatywa przygotowano pełde koalicja maškrethemytka, themengre i tyknedyr organizacji romane Europatyr, zamangetyś Romen i vavire manusien, save isy zaangażowana dre wspieranio phirade społeczeństwy zbudowana pe wzajemno szacunko, równość, manusiben i godność. Dre zgoda lokalne przepisenca pał Covid-19 organizatory zachęcinenys ke peskry inicjatywa i ke zorganizowanio peskry lokalna phirybena Romane Zoriakre pał khetano celo, kaj te zarakheł rozdziapen populistyczna i skrajna ciaci ruchy.

Paś daja okazja zacznindzia pes też inicjatywa „**Obietnica Romenge**”, kaj te kerneł mobilizacja dre but rozgłośniono zaangażowanio dre działani pał rakhiben ciacipena romane tyknedyr nacjakre. Firmy, organizacji ngo, instytucji publiczna i manusia sare rygendyr isy zamangdte kaj te sthoven zobowiązanio pe ryg **PledgeForRoma.org**, kaj ciaciunes dre praktyka te sykaven peskro wkłado dre celesvetytko sojuszo pał poprawa sytuacja romane tyknedyr nacjakry. Jekhto kroko isy pomysło pał dova dre savo sposobu najfededyr manuś czy organizacja mogineł te kerneł wsparcio romani nacja, a pošli dova vycheł te vdział pe do ryg i te zacegereł formularzo pał peskro działanio, kaj finalnie

te sykaveł rezultaty peskry buciakre i te zachęcineł vaviren kaj te sthoven korkore peskry „obietnicy Romenge”.

Maškrethemytka partnery dre kampania „Proud Roma Free Europe”, savi kerneł inicjatywa Romane Zoriakry, isy Open Society Roma, Biuro pał inicjatywy Romenge (RIO), Europejsko Instytuto pał Sztuka i Kultura Romani (ERAC), Funduszo pał Edukacja Romani (REF) i Inicjatywa pał Rozbariakiryben Przedsiębiorczość Romengry (REDI). Vavir partnery isy organizacji Aresel (Rumunia), Avaja (Północno Macedonia), Kethane (Italia), Stało Konferencja Romengry (Bułgaria), Opre Roma (Serbia), Opre Roma (Słowacja) i KOSINT (Kosowo). Partnery medialna dre da inicjatywa isy Roma News Portal (Francja), portalo EU Roma Press, TV Roma EU (Sasy), Roma Integration Zentrum (Sasy).

Zor i odporność Romengry

„**Zor i odporność Romengry**” isy kharyben cyklo wystawy zaplanowana pe Transnacionalno Kurko Romane Zoriakro. Wystawy można te obdykheł dre galerii dre siedziby ERIAC dre Berlin dre Sasy i dre Belgrad dre Serbia. Soduj wystawy można te obdykheł dre dyvesa od 15 maja ke 25 lipco. Dre Sasy syka de isy bucia save kerde artysty: Daniel

PROUD ROMA
BARIKANE
ROMA
SLOBODO
EVROPA
FREE EUROPE

Fot. ERIAC

Baker, Rifet Bajramović, José Manuel Fernández Cortés, Lajos Gabor – Joar Nango, Ľuboš Kotlár, Renata Roxana Mihaly, Estefanía Ruíz (Mil Duquelas), Zita Moldovan (Loly), Norbert Oláh, Marina Rosselle, Selma Selman i Zoran Tairović. Dre Serbia natomiast možna te dykheť sztuka savi kerde Rifet Bajramović, Lajos Gabor – Joar Nango, Ľuboš Kotlár, Estefanía Ruíz (Mil Duquelas), Norbert Oláh, Selma Selman i Zoran Tairović.

„Moginas te shaloť 600 berš odpornosť i przedzidzipen romani tyknedyr nacjakro dre Europa tylko wtedy, syr przyłasam ke pe romani gody, tradycja dre dzipen i rytuały, wydarzeni świąteczna i praktyki społeczna pať natura i sveto. Podypen syr každo vavir wkłado Romengro dre dzipen pe sveto, sphan-dypen Romengro naturasa, vavirčhane formy świadomość ekologiczno, idei i praktyki pať tokho i godo postępo isys stasade, nadoceniona albo hohanes interpretowana peľde stereotypy pe Romendyr, a korygujćo dykhiben Romengro na sys domektło. Terne romane artysty phenen pať peskry nadzieja i daria, próbinen te przeligireť kotyra vagestyr i te dzielineť pes romane dzie-dzictwosa, tradycjenca i godziasa, save kerde fundamento i celo ciro isy dre romani nacja, kaj manusia dzide isy dre pokojo i zgoda naturasa i nawzajem khetanes vavira manusiencia, so isy podstawowo zasada” – činen organizatory wystawa dre Berlin.

Ke berlińsko galeria možna te vzdiať tylko so manusia sykavena **negatywno**

wyniko testo pe Covid-19 kerdo dre do samo dyves. Manusia save line szczepionki moginen zamiast dova te sykveť liť kaj isy zaszczepiona, jednak ostatnio szczepienie trzeba te keret minimum 14 dyves giť dziapen adoj.

Dre wystawa savi kerdzia ERIAC dre Belgrad zor i odporność Romengry isy sykady kaj isy centralno aspekto dre doświadczeni romane tyknedyr nacjakra. Romane artysty savengry sztuka isy adoj sykady keren khetani narracja pať romano bohaterstwo i świadomość Romengry i odpheniben kaj te javen urykirde i te das but pať zasoby naturalna i ochrona globalna ekosystemy pať celo wspieranio sastypen i łaćho dzipen kana i dre przyszłość. **Wirtualno wystawa isys phirady** pe ryg ERIAC i dre media społecznościowa dre dyves 16 majo – dre Dyves Romane Zoriakro.

Historii zoriakre

Vavir inicjatywa savi keret pať dava ERIAC isy projekto „Historii zoriakre”, kerdo kaj te sykaveť poszczególna manusia bohaterzy dre Romano Zoriakro, kaj manusia te zainspirynen pes indywidualne historienca dziipendyr pať heroizimo i odwaga. Peľde dava pe ryg ERIAC isy sykade historii 40 manusien-gre – mursiengre i dziuvlengre ceťe Europaty, save sykade bary odwaga dre phare ciry marybnyťka i terdzine dre kontra wrogoske. Čhija dava kerdo pe podstawa odrakte i udokumentowana historii peľde sykklakirdendyr. Maškre

sykade bohaterzy isy manusia Austriaty, Bošniaty, Chorwacjaty, Francjaty, Sarsendyr, Węgrendyr, Litwaty, Polskаты, Rumuniaty, Skandynawiaty, Serbiaty, Słowacjaty, Słoweniaty, Hiszpaniaty i Ukrainaty. Polska bohaterzy save isy adoj sykady isy: Alfreda Markowska – Bibi Noncia, Stanisław Nazarewicz, Weronika Goga i Zofia Chojnacka. Pe ryg internetowo isy teź opcja kaj korkoreske možna te zgłosineť vavir bohaterzy Romane Zoriakre savendyr dzinas, dre zakładka „Stories of Resistance”.

Romani Kontra dre lagro Auschwitz-Birkenau dre 1944 berš isy wydarzenio bezprecedensowo. Sykaveť syr bary zor isys dre Romendyr kaj te przedzidzioť. Phares te wyobrazineť peske save myśli isys do manusien dre siere i dre dzija, syr postanowindle te bronineť pes giť vyligirypen ke komory gazowa. Na dykhenys juź pe konsekwencji, save mogindle te javeť zamaryben dre męczarni i tortury pať łengro sprzeciwo. Karyk rakcia pes ke jone dasavi bary odwaga, kaj te keret kontra wrogoske so isy ten dasave tykne szansy dre maryben? Dadyves juź dava pes na dodzinasam, ale manusia powinna te rypypen pať da baro dyves, syr Roma marenys pať peskro dzipen SS-manenca. Kaj te rypyras łengry bary odwaga i zor pať najcenniejszo daro savo isy dzipen. I adzia syr zachęcineť ke dava maškre vavirendyr teź ERIAC łaš inspiracja da heroizmostyr dre dadyvesuno maryben pať łaćho łav Romendyr i kaj te na javeť nienawistno rakiryben.

Fot. archiwum prywatne

Najwyższy czas na odzyskanie naukowej narracji o Romach w Polsce

Wywiad z Elżbietą Mirgą-Wójtowicz

Przygotowując listę osób, z którymi chcemy przeprowadzić wywiady w tym roku wydawniczym wiedzieliśmy, że rozmowa z nią musi się tu znaleźć. Przedstawicielka ruchu młodych romskich aktywistek, badaczka, doktorantka, naukowczyni, urzędniczka, autorka wielu publikacji. Prawdziwie zaangażowana w romską sprawę, od kilkunastu lat żmudnie pracuje nad odzyskaniem przez Romów swojego głosu w sprawach, które ich dotyczą. Elżbieta Mirgą-Wójtowicz.

Mniejszością romską interesujesz się chyba od zawsze, przy czym znasz ten temat z każdej ze stron, ponieważ sama jesteś Romką i żyjesz na co dzień w tej społeczności, ale też przez długi czas pełniłaś urząd Pełnomocniczki Wojewody Małopolskiego ds. Mniejszości Narodowych i Etnicznych, wiesz więc jak to wygląda od strony urzędniczej. Uważasz, że realne romskie problemy są rozumiane w takich instytucjach, a ich schematy rozwiązywania skuteczne?

Polityka wobec Romów jest dość jednolita, są wyznaczone standardy europejskie, za którymi każdy unijny kraj podąża. To znaczy, określone są cztery zasadnicze obszary wsparcia tj. edukacja, mieszkalnictwo, zdrowie i zatrudnienie, dodatkowo w zaleceniach pojawia się kwestia antycyganizmu. To tak zwane ramy unijne, które są dostosowywane do rzeczywistej sytuacji w każdym kraju. Obecny *Program integracji społecznej i obywatelskiej Romów w Polsce na lata 2021-2030* podąża za tym zaleceniami, chociaż nie formu-

Jednym z wyjątkowych wydarzeń, w które regularnie angażuje się Elżbieta jest Międzynarodowy Tabor Pamięci Romów. To także nieliczna okazja do wielopokoleniowych spotkań i dyskusji. Fot. archiwum prywatne

tuje ich wprost jako 4 dziedzin wsparcia. *Program*, wbrew pozorom, daje dużą dowolność przy formułowaniu zadań do realizacji, a doświadczone organizacje romskie radzą sobie z jego wdrażaniem.

Owszem mamy wiele aktywnych organizacji romskich, które starają się być partnerem dla samorządowych i rządowych struktur. Są Romowie w Komisji Wspólnej Rządu i Mniejszości Narodowych i Etnicznych, spotkania poświęcone Romom odbywają się w ramach sejmowej Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych jednak to kropla w morzu potrzeb. Romowie muszą pojawić się jako pracownicy dokładnie tych struktur rządowych i samorządowych, które decydują o polityce wobec Romów, na uczelniach, w sklepach i korporacjach. Co nie znaczy, że nas tam nie ma, ale moim zdaniem jest to wciąż za mało. Chcę powiedzieć, że dużo zależy od naszej aktywności, pomysłowości, często upartości. W końcu jeśli my sami nie zadamy o swoje sprawy, nikt inny tego nie zrobi. To jest bardzo trudne zadanie, ale nie mamy wyjścia, musimy podejmować wyzwania i wykorzystywać szanse jakie rzeczywistość, istniejące struktury nam oferują.

Nie da się ukryć, że należysz do grona prężnie działających romskich młodych aktywistów. Jak oceniasz mobilizację i działania tego ruchu na przestrzeni ostatnich lat?

Duży wzrost aktywności młodych ludzi, w tym kobiet, jest zauważalny i bardzo mnie to cieszy. Ale nawiązując do poprzedniej odpowiedzi dalej jest nas niewystarczająco,

a wciąż tak wiele jest do zrobienia. Poza tym mamy swoje rodziny, dzieci, pracę i inne obowiązki więc jako kobiety jesteśmy przeciążone i to ma wpływ na jakość i dynamikę naszego aktywizmu. Nie zmienia to faktu, że ruch Romów stale się rozwija, szczególnie w kontekście europejskim. We wszystkich najważniejszych organizacjach europejskich i światowych sprawy Romów są brane pod uwagę i zajmują miejsce w agendzie tych instytucji, to jest dużą zasługą aktywnych liderów i aktywistów romskich. Mówię tu o takich organizacjach jak: Organizacja Narodów Zjednoczonych, Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie ODIHR, Rada Europy, Komisja Europejska czy Parlament Europejski.

O Romach słyszy się wiele, najczęściej niestety ma to wciąż wydźwięk pejoratywny. Czy według Ciebie duże znaczenie ma żeby to sami Romowie mówili więcej o swojej historii, kulturze, zapraszali do swojego świata?

Niestety taka jest specyfika mediów, że to co negatywne, sensacyjne, szokujące, inne, odmienne lepiej się sprzedaje. Dlatego, kiedy już pisze się o Romach, to zwykle negatywnie, i trochę do tego się przyzwyczailiśmy. Miałam trochę okazji współpracować z dziennikarzami i często opowiadałam im o tych pozytywnych działaniach, doświadczeniach, oni byli żywo nimi zainteresowani, ale w rezultacie nie podejmowali tematu tłumacząc, że nie mają wpływu na to jaki ostatecznie materiał się ukaże. Oczywiście zdarzają się pozytywne przykłady i to daje nadzieję na przyszłość, a nam nie pozostaje nic innego jak pracować z tymi, którzy dają nam taką

szansę. Przykładem jest to jak w ostatnich latach odbierana jest sztuka romska, dużo możemy przeczytać o artystach: Małgorzacie Mirdze-Tas czy Krzysztofie Gilu, którzy tworzą w oparciu o romskie korzenie i dzięki podejmowaniu trudnych uniwersalnych tematów i wysokiej jakości swojej pracy są doceniani w Polsce i za granicą.

Oczywiście, że ma znaczenie, że to właśnie my sami Romowie podejmujemy się zadania mówienia o sobie, to ważne żebyśmy to my Romowie objaśniali swój świat, kulturę, sztukę i swój punkt widzenia. Albo jeśli mamy taką okazję róbmy to wspólnie z nie-Romami w pełnej współpracy, dyskutując ze sobą w poczuciu prowadzenia dialogu. Jeśli będziemy ze sobą współpracować, lepiej się poznamy i zrozumimy. Wiem, że to brzmi banalnie, ale tak jest, czasem te najprostsze mechanizmy i sposoby są najlepsze. A jak pokazuje doświadczenie, tak trudno to zrobić.

Czy uważasz, że przedstawiciele społeczności romskiej są wystarczająco aktywni na scenie politycznej, naukowej?

Zawsze możemy być aktywniejsi, zawsze można coś zrobić lepiej, na tym polega życie, że dążymy do rozwoju. Pytanie czy są dobre możliwości rozwijania działalności politycznej czy naukowej. Niestety jest nas za mało w Polsce żeby Romowie jako mniejszość, tak jak to jest w Rumunii, na Słowacji czy na Węgrzech, zakładali swoje partie polityczne. Zresztą Romowie mają różne poglądy polityczne, więc też jest to dość trudna forma aktywizmu do wprowadzenia, bo przecież bycie Romem nie definiuje poglądów i opcji politycznej, a jeśli problemy mniejszości miałyby integrować i skupiać wokół partii, to też przecież wśród samych Romów są różnorodne diagnozy i pomysły na ich rozwiązanie. Istniejące partie polityczne rzadko są zainteresowane kwestiami związanymi z mniejszościami narodowymi i etnicznymi, w tym Romami. Bardzo dużo za to się dzieje w tak zwanym społeczeństwie obywatelskim. Wiele organizacji romskich i nie-romskich działających na rzecz równości, praw człowieka, osób wykluczanych społecznie czy na rzecz kultury podejmuje zadania związane z Romami. Jest trochę projektów i inicjatyw skupionych wokół kwestii budowania koalicji i partnerstw, prowadzenia dialogu na szczeblu samorządowym i regionalnym, wzmacniania struktur organizacji, wzmocnienia roli i kompetencji asystentów romskich, dzielenia się dobrymi praktykami i promowania ekspertów mniejszościowych, w tym Romów.

Jeśli chodzi o naukę to jest jednak nadal duże pole do popisu, dla nas. Zaryzykuje stwierdzenie, że już jest najwyższy czas na odzyskanie naukowej narracji o Romach w Polsce. Do tej pory w przeważającej większości o Romach mówili nie-Romowie, ze swojej perspektywy, z pozycji relacji władzy, systemowej przewagi. Od lat obserwuję jak Romowie są badani, sama bardzo często będąc w roli respondentki. Zwykle badania z Romami odbywają się bez aktywnego udziału samych zainteresowanych, ewentualnie Romowie są dostarczycielami informacji i danych, albo tłumaczami czy odzwierciedlającymi społeczność (gatekeeparmi). Nie mają wpływu na to jak analizowane i interpretowane są badane zjawiska dotyczące ich społeczności. Świadomie lub nie, biernie lub czynnie wpisują się w hierarchiczny układ, jaki powstaje pomiędzy badanym i badaczem, odpowiadając na potrze-

Fot. archiwum prywatne

by, posiadającego nie tylko symboliczną władzę, badacza. Wiedza uzyskiwana w ten sposób jest jednowymiarowa i uproszczona. Wielokrotnie słyszę na konferencjach referaty dotyczące życia i tożsamości polskich Romów, z trudem odnajduję się w tych obrazach i myślę, że nie tylko ja. Często pojawiają się wypowiedzi że: „wszyscy Romowie w Polsce są biedni”, „Romowie nie chcą się uczyć, nie chcą pracować”, „nie ma wykształconych Romów”, że „Romowie są bierni”, że „wszyscy korzystamy z opieki społecznej”, że „nie wyjeżdżamy za granicę i na wakacje”, że „nie ma małżeństw mieszanych”, że „nie ma przyjaźni romsko-gadziowskich” i takich przykładów mogłabym wymienić jeszcze wiele.

Naukowy dyskurs o Romach w Polsce reprodukuje mit wiecznego nomady, ludzi z natury odmiennych, nieprzystosowanych do „normalnego” życia, biernych. Ten obraz jest nieprawdziwy. Dlatego potrzebujemy perspektywy w badaniach nad Romami samych Romów, której teraz nadal brakuje w polskiej nauce, a jak należy zauważyć, dość sprawnie ta perspektywa rozwija się w warunkach europejskich. Jest dość silna grupa badaczy Romów i Gadziów skupiona wokół Critical Romani Studies na Środkowoeuropejskim Uniwersytecie, do niedawna ulokowanym Budapeszcie, a teraz w Wiedniu, którzy poprzez podejmowanie badań o Romach korzystają z teorii krytycznych związanych z postkolonializmem, studiami feministycznymi czy interseksjonalnymi. Życzyłabym sobie, żeby tworzona wiedza na temat Romów była wielowymiarowa, różnorodna i zgodna z rzeczywistością, w której żyją Romowie. Chodzi o to,

„ Naukowy dyskurs o Romach w Polsce reprodukuje mit wiecznego nomady, ludzi z natury odmiennych, nieprzystosowanych do „normalnego” życia, biernych. Ten obraz jest nieprawdziwy. Dlatego potrzebujemy perspektywy w badaniach nad Romami samych Romów, której teraz nadal brakuje w polskiej nauce...

że nauka o Romach niekoniecznie nadąża za zmianami jakie zachodzą u Romów od lat.

Coraz więcej Romów pojawia się na uniwersytetach w roli nie tylko studentów, ale też badaczy, co mnie bardzo cieszy. Sama od jakiegoś czasu próbuję swoich sił w tej dziedzinie. Bycie badaczką romską to badanie samych siebie, swoje rodziny, bliskich i dalekich znajomych, Romów z innych grup. Mierzymy się z łamaniem granic etnicznych, łamaniem dystansu międzygrupowego. Dodatkową trudnością jest to, że jestem kobietą, kobiety badaczki są wyzwaniem dla tradycyjnych, określonych z góry ról społecznych, do których na pewno nie należy działalność naukowa, determinująca silnie relacje władzy. Dla romskich badaczy konsekwencje prowadzenia badań o Romach mogą być dotkliwsze niż dla nie-Romów, którzy prowadzą badania o Romach. Jako Romowie podlegamy ocenie swojego środowiska. Dlatego jako badacze stoimy przed wieloma wyzwaniami, wyborami i dylematami etycznymi. Nie jest to łatwe zadanie nawet jak mamy poczucie, że jesteśmy do tego przygotowani.

W kwestii Twoich zainteresowań leży także odzyskiwanie historii i pamięci Romów, angażujesz się m.in. w projekt Dikh He Na Bister, który corocznie łączy setki młodych ludzi w Krakowie podczas wydarzeń mających na celu upamiętnienie likwidacji romskiego obozu rodzinnego Zigeunerlager w KL Auschwitz-Birkenau. Czy na przestrzeni lat widzisz pozytywne skutki tych działań?

Badania naukowe, umożliwiające odzyskiwanie historii i pamięci, bo dzięki pamięci odzyskujemy albo rekonstruujemy swoją historię, stale się rozwijają i to nie tylko w obszarze Zagłady Romów, ale też w innych obszarach. Mam tu na myśli badania nad historią pięciuset lat niewolnictwa Romów w Rumunii czy odzyskiwanie i rekonstruowanie historii migracji Polskich Romów między innymi do Wielkiej Brytanii i Niemiec – badania, w których ja biorę udział. Spotkania w ramach projektu Dikh He Na Bister to niezwykle projekt. Od 2010 roku zapraszamy do Krakowa młodzież romską i nie-romską z Europy, Ameryki i Kanady. Spotykamy się na warsztatach, gdzie uczymy się o historii Romów, o Zagładzie, analizujemy aktualną sytuację Romów w Europie i debatujemy jak sobie radzić z wyzwaniami jakie stoją dziś przed młodymi ludźmi, jak walczyć z mową nienawiści, jak działać żeby być skutecznymi. W 2020 roku mieliśmy mieć jubileuszowe 10 spotkanie, zaplanowaliśmy specjalny program i wydarze-

Elżbieta Mirga-Wójtowicz prywatnie jest mamą dwóch dziewczynek, które od najmłodszych lat uczestniczą w działaniach mamy. Na zdjęciu jej córki w zabytkowym wozie romskim. Fot. archiwum prywatne

nia wspominkowe. Niestety pandemia, pokrzyżowała nam plany, działania przeniosły się do internetu. My, czyli Fundacja Jaw Dikh, jako strona Polska zrealizowaliśmy wywiad filmowy z Krystyną Gil, jedną z ocalałych osób z mordu Romów w Szczurowej. Jak się niestety wkrótce okazało, był to jej ostatni wywiad. Krystyna zmarła 1 kwietnia 2021 roku, a pożegnaliśmy ją w symboliczny dla Romów dzień, 8 kwietnia, Międzynarodowy Dzień Romów...

Uczestniczysz w naprawdę wielu inicjatywach dotyczących romskiej mniejszości, bierzesz udział w konferencjach, warsztatach, projektach. Robisz to czysto zawodowo czy kwestia romska jest dla Ciebie wciąż tak po prostu ciekawa?

Temat Romów jest fascynujący i równocześnie bardzo trudny. Zajmuję się tym tematem zawodowo z różnych perspektyw i uważam, że jest to bardzo ważne zagadnienie, tak społecznie jak i naukowo. Jest wiele tematów, które trzeba

Elżbieta Mirga-Wójtowicz – animatorka kultury, politolożka i badaczka, absolwentka Uniwersytetu Jagiellońskiego. Obecnie doktorantka na Uniwersytecie Pedagogicznym w Krakowie oraz współpracowniczka Ośrodka Badań nad Migracjami Uniwersytetu Warszawskiego. Posiada prawie 15-letnie doświadczenie pracy w administracji rządowej w zakresie realizacji polityki państwa wobec mniejszości narodowych i etnicznych, w szczególności realizacji polityki integracyjnej wobec Romów w Polsce. W latach 2008-2014 Pełnomocniczka Wojewody Małopolskiego ds. Mniejszości Narodowych i Etnicznych.

Absolwentka Roma Leadership Academy „Nicolae Gherorghie” (2019) zorganizowanej przez OSCE/ODIHR/Contact Point For Roma and Sinti Issues, stypendystka Departamentu Stanu USA International Leadership Visitor Program (2010), Roma Access Program na Central European University w Budapeszcie (2006) oraz stażystka Komisji Europejskiej (2005). Inicjatorka, organizatorka i uczestniczka inicjatyw i projektów związanych z aktywizacją i empowermentem przedstawicieli mniejszości narodowych i etnicznych oraz religijnych, np.: projektów upamiętniających Zagładę Romów „Dikh He Na Bister” 2010-2020, czy projektów mających na celu budowanie koalicji na rzecz międzyetnicznego i międzyreligijnego dialogu realizowanych we współpracy z NDI, ENAR, ODIHR czy EVZ Foundation. Autorka raportów ewaluacyjnych dla Komisji Europejskiej w ramach projektu Roma Civil Monitor (2017-2020). Współautorka publikacji „Księga dobrych praktyk” (2018) na temat jakości współpracy pomiędzy mniejszościami, organizacjami działającymi na rzecz mniejszości, a lokalnymi i krajowymi władzami oraz raportu „Organizacje mniejszości narodowych i etnicznych w dobie pandemii” (2021). Autorka, współautorka publikacji poświęconych tematyce romskiej, jak np.: Mikrohistoria Romów Karpackich – próba rekonstrukcji osadnictwa Romów w polskiej części Spiszu (2020), Roma Migrations – Transnationalism and Identity in Anthropological Perspective (2019), Antropologia migracji polskich Romów – wypełnianie luki w badaniach migracyjnych i romologicznych (2018), Współczesne dylematy młodych Romów – perspektywa subiektywna (2015).

Fot. Chad Evans Wyatt

na nowo zinterpretować, zapytać i wsłuchać się w głos Romów. Konieczne jest stworzenie społecznego archiwum Romów. To coś nowego i trochę idzie w kierunku odzyskiwania i tworzenia ludowej historii Romów. Ten trend w Polsce jest już obecny, dużo się mówi o ludowych historiach chłopów pańszczyźnianych, kobiet, osób i grup uciśnionych, które wcale nie były bierne, ale sprawcze, stawiały opór w inny, często niezrozumiały dla grup dominujących, sposób. Tak jak już wcześniej wspominałam, to jak się pisze i co się pisze o Romach nie odzwierciedla ich rzeczywistości, codzienności, nadal panuje wiele krzywdzących stereotypów podejmowanych przez media i błędne koło się kręci. Trzeba ten trend odwrócić, zbalansować, pokazać inne oblicze.

Mimo usilnych starań stereotypy o Romach są wciąż żywe, narasta też zjawisko antycyganizmu. Jaki jest według Ciebie najlepszy sposób na zmianę tego stanu rzeczy? Co może zrobić państwo, a co sami Romowie?

Jedynym sposobem jest edukacja nas wszystkich o sobie nawzajem. Bardzo potrzebna jest wiedza w szkołach o mniejszościach narodowych i etnicznych i różnych religiach, kulturach, tradycjach. Najlepiej taka systemowa, od przedszkola gdzie będzie mowa o tym jak bardzo różnorodni są ludzie i społeczeństwa, w których żyjemy. Wydaje

mi się, że w tej chwili o Romach w szkołach mówi się tylko w kontekście Holokaustu. Wiele zależy od nauczycieli. Wiele starają się robić asystenci i nauczyciele wspomagający, organizacje piszą różne projekty aby móc takie lekcje zaoferować szkołom. Ale to jest wciąż za mało, bez wsparcia systemowego nie możemy liczyć na zadowalające efekty.

Oprócz tego, że spełniasz się zawodowo jesteś też mamą. Co powiedziałaabyś swojemu dziecku gdyby spytało, co to właściwie dziś znaczy być Romem?

To bardzo trudne pytanie, z którym już teraz się sama zmagam, bo jak opisać tę różnorodność? Dla każdej grupy romskiej, dla każdego z nas oznacza to coś innego. Jak dla mnie to jest bardzo indywidualna i płynna kwestia i odpowiedź na to pytanie może być inna w różnych momentach życia. Moje dzieci od początku się przyglądają mojej pracy, siłą rzeczy uczestniczą w wielu moich działaniach i spotkaniach, jeżdżą na konferencje, na festiwale, na warsztaty z innymi dziećmi, odwiedzają ze mną osiedla romskie, jeżdżą na Taborzy Pamięci Romów. Myślę, że te sprawy są dla nich naturalne i oczywiste, nie wiem na ile są świadome tego, co to oznacza, myślę że są jeszcze za małe żeby to ocenić.

rozm. Agnieszka Bieniek

Dyrektor Muzeum Treblinka Edward Kopówka. Fot. Aleksandra Kowalska

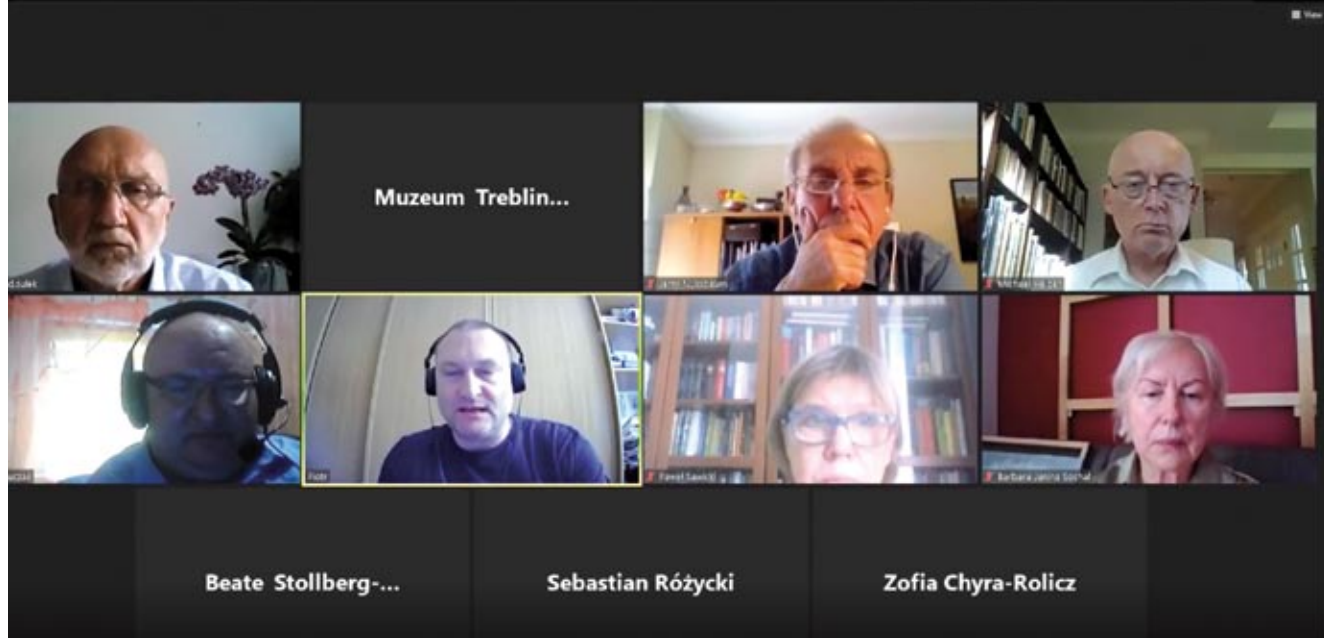
Międzynarodowa konferencja naukowa

Treblinka ostrzega i przypomina

Docenieniem dobrej współpracy pomiędzy miejscową placówką muzealną, a szczecińską organizacją było wystąpienie i przemówienie Prezesa Związku Romów Polskich Romana Chojnackiego, które było jednym z otwierających i rozpoczynających dwudniowe spotkanie. W wystąpieniu została podkreślona rola i znaczenie Treblinka dla współczesności. Historia tego miejsca powinna być nauką, a jednocześnie przestrogą dla przyszłych pokoleń. Warto przy tym nadmienić, że miejsce to jest także bezpośrednio związane z rodziną Romana Chojnackiego. Okrutny los sprawił, że jednym z więźniów obozu był dziadek prezesa – Józef Trojanek,

któremu udało się zbiec z obozu. Wycieńczony straszliwymi warunkami życia obozowego, krótko po ucieczce dokonał swojego żywota. W odróżnieniu od większości ofiar Treblinka jego postać nie została anonimowa, lecz na trwałe wpisała się w serca bliskich mu osób i karty rodzinnych historii. Ważne więc jest to, że dzięki staraniom i przychylności wielu osób i instytucji udało się odsłonić pomnik w 2014 roku i zorganizować obchody w 2014 i 2015 roku upamiętniające pomordowanych Romów. Pamięć o przeszłości kształtuje także teraźniejszość i przyszłość. Stanowi bardzo często świadectwo o nas samych. W przypadku Romów, którzy w czasie II wojny światowej ginęli w większości anonimowo i masowo, zagłada ta pozostawała przez szereg lat przemilczana.

W dniach od 31 maja do 01 czerwca 2021 r. w Muzeum Treblinka odbyła się niezmiernie ważna konferencja o wymiarze międzynarodowym pod przewodnim hasłem „Treblinka ostrzega i przypomina”. Obrady były podzielone na dwa dni sesji i odbywały się w systemie hybrydowym. Część prelegentów prezentowała swoje wystąpienia w formie zdalnej, a część stacjonarnie, w siedzibie Muzeum. Taka forma organizacyjna spotkania była podyktowana warunkami i obostrzeniami epidemiologicznymi. Konferencja zawierała także referaty i wystąpienia odnoszące się do tematyki romskiej. Była także swoistym uwieńczeniem i podsumowaniem dobrych relacji i współpracy Związku Romów Polskich z siedzibą w Szczecinku z Muzeum Treblinka. Warto przy tej okazji nadmienić i przypomnieć, że dzięki dobrym relacjom z dyrekcją placówki w postaci dra Edwarda Kopówki oraz przychylności wielu osób i instytucji udało się w 2014 roku odsłonić na terenie muzeum pomnik ku czci pomordowanych Romów i Sinty.

Majowa konferencja naukowa to jedno z wielu działań jakie regularnie organizowane są przez Muzeum Treblinka, służącym popularyzacji wiedzy o romskiej zagładzie i szerzeniu pamięci historycznej. Z materiałów zaprezentowanych w trakcie wydarzenia wydana zostanie publikacja pokonferencyjna.

W tym kontekście znaczenie różnego rodzaju aktów upamiętnienia nabiera jeszcze większej wartości.

Konferencja była niezwykle cennym i wartościowym doświadczeniem. Wśród prelegentów było wielu znawców i specjalistów na co dzień zajmującymi się kwestią zagłady i okresu II wojny światowej. Reprezentowali różne instytucje, szkoły wyższe z kraju i zagranicy, organizacje pozarządowe. Wiele osób spośród prelegentów jest osobiście związanych z Treblinką. Najczęściej na skutek powiązań rodzinnych, co już wcześniej zostało zaakcentowane. Wśród prelegentów znaleźli się m.in. Dyrektor Muzeum Treblinka dr Edward Kópówka, ks. dr Paweł Rytel-Andrianik – były rzecznik Konferencji Episkopatu Polski, dr hab. Tomasz Nowak z Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach, prof. Zofia Chyra-Rolicz z tego samego ośrodka naukowego oraz wielu innych prelegentów, których wystąpienia ciężko na kartach jednego artykułu szczegółowo opisać.

Pierwszy dzień obrad podzielony był na kilka części. Najpierw były wystąpienia wprowadzające, ogólne, w tym wystąpienie Romana Chojnackiego czy też wystąpienie Ady Krystyny Willenberg, krewnej ostatniego żyjącego więźnia obozu

Samuela Willenberga, który niedawno odszedł. Następnie przeprowadzony był Moduł A pt. „Treblinka II” zawierający wystąpienia głównie osób reprezentujących muzeum, ale nie tylko. Kolejna część konferencji była poświęcona wspomnieniom obozowym. Trzecia część spotkania była z kolei poświęcona rozważaniom na temat miejsca obozowego Treblinka. Na tym zakończył się pierwszy dzień konferencji.

Dzień drugi rozpoczął się od złożenia kwiatów przez uczestników spotkania na terenie obozu Treblinka II. Pod pomnikiem Janusza Korczaka zostały złożone wieńce m.in. przez delegację Szkoły Podstawowej Jego imienia z Ostrowi Mazowieckiej. Czwarty moduł konferencji był poświęcony kwestiom badań archeologicznych na terenie obozu – głos zabrali przedstawiciele takich ośrodków naukowych jak Politechnika Warszawska czy Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy w Siedlcach. W dalszej kolejności spotkania rozważania były skupione na niezwykle istotnej współpracy międzynarodowej. W tej części głos zabrali przedstawiciele landu Saksonia-Anhalt czy też liceum niemieckiego w Bielefeld. Poruszona była również współpraca Bildungsverkeru z Kassel z Muzeum Treblinka. Obrady zakończył Moduł F zatytułowany „Współ-

30 lipca 2014 roku, z inicjatywy Związku Romów Polskich, na terenie zwanym Miejscem Straceń, nastąpiło uroczyste odsłonięcie pomnika upamiętniającego Romów i Sinty zamordowanych w Treblince. Pomnik z czerwonego piaskowca wykonany został przez Sławomira Jackowskiego z Firmy Kamieniarskiej z Kielczewa po wcześniejszym zatwierdzeniu projektu przez Radę Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa oraz Konserwatora Zabytków.
Fot. Aleksandra Kowalska

*Na świecie bywałem,
krótko wędrowałem,
zostałem wezwany,
na inne bywanie.*

Teresa Mirga

**PAMIĘCI
ROMÓW I SINTI
ZAMORDOWANYCH PRZEZ NIEMIECKICH OKUPANTÓW
W KARNYM OBOZIE PRACY I OBOZIE ZAGŁADY
W LATACH II WOJNY ŚWIATOWEJ
BÓL I CIERPIENIE OFIAR ZABRAŁA ZIEMIA,
KTÓRA KRYJE PROCHY TYSIĘCY NIEWINNYCH LUDZI.
POCHYLAMY GŁOWY NAD WASZĄ MECZENSKĄ ŚMIERCIĄ
ZWIĄZEK ROMÓW POLSKICH Z SIEDZIBĄ W SZCZECINKU
RADA OCHRONY PAMIĘCI WALK I MECZENSTWA
2014 ROK**

*Pale phuv phiravas
ciuno adaj dzivavas
Imar man vicinde
per aver dzivipen.*

RYPYRYBEN

Teresa Mirga

Fot. Anna Szymańska

praca i projekty”, w którym prezentowano m.in. Korczakowskie Repozytorium Cyfrowe czy też „Bieg Życia” w 60. rocznicę Powstania w Getcie Warszawskim. Podsumowaniem obrad było wystąpienie Dyrektora Edwarda Kopówki.

Tematyka romska na konferencji była prezentowana przez dr Justynę Matkowską oraz mgra Andrzeja Łuczaka, którzy reprezentowali Związek Romów Polskich z siedzibą w Szczecinku. Tytuł referatu dr Justyny Matkowskiej to „Pamięć historyczna i upamiętnienie męczeństwa Romów w Obozie Zagłady w Treblince”. Współprelegentem wystąpienia był płk dr hab. Marek Bodziany z Akademii Wojsk Lądowych im. generała Tadeusza Kościuszki we Wrocławiu. Przedstawicielka ZRP odniosła się w swoim wystąpieniu do Zagłady Romów w obozie w Treblince. Została w nim podkreślona rola upamiętnienia romskich ofiar na terenie obozu. Znamienne były słowa symbolizujące to upamiętnienie napisane na pomniku wzniesionym ku pamięci romskich ofiar obozu w Treblince. W wystąpieniu została także przywołana postać Józefa Trojanka, a w dalszej części pokrótce scharakteryzowane także inne miejsca Zagłady Romów.

Kolejnym prelegentem reprezentującym ZRP był Andrzej Łuczak. Tytuł wygłoszonego referatu to „Zagłada Romów w czasie II wojny światowej z uwzględnieniem Treblinki – znaczenie przeszłości dla współczesności”. Opracowanie odwołujące się do Zagłady Romów w czasie minionego konfliktu światowego, uwzględniało także rolę Treblinki na mapie masowych mordów dokonywanych na Romach. W pierwszej części wystąpienia autor scharakteryzował pokrótce źródła postaw antyromskich, przytaczając także dane Muzeum Holokaustu w Waszyngtonie, które jednoznacznie wskazują na masową zagładę zbiorowości romskich w zależności od danego kraju od 50 do 90 procent całych populacji.

W dalszej części referatu prelegent scharakteryzował Treblinkę jako miejsce Zagłady Romów odwołując się do badań

prowadzonych w tym zakresie m.in. przez prokuratora IPN dra Krzysztofa Bukowskiego. W trakcie wystąpienia zostały także przywołane zarówno opracowania książkowe wzmiankujące o Zagładzie Romów w Obozie w Treblince oraz relacje świadków, którzy zaświadczyli o ich obecności w obozie. Autor wystąpienia starał się także wykazać podobieństwa pomiędzy Obozem w Treblince, a innymi miejscami Zagłady Romów. Akcentował anonimowość mordów i bestialstwo oprawców, którzy w dużym stopniu uniknęli odpowiedzialności. Kolejnym elementem zaznaczonym w wystąpieniu były także trudności w badaniu procesu Zagłady dokonywanego przez niemieckich nazistów. Skąpa baza źródłowa w postaci braku zachowanej dokumentacji, nieliczne relacje świadków, jeżeli w ogóle są, nie ułatwiają odtwarzania bolesnych losów tysięcy pomordowanych Romów. Także pewna blokada ofiar w kwestii opowiadania o tym, brak tradycji spisywania tych mikrohistorii odnoszących się do danych osób i rodzin, a później tworzących większą ogólną historię, nie ułatwiają zadania badania romskiego *Samudaripen*.

W wystąpieniu zostały także zaakcentowane dokonania w obrębie upamiętnienia Zagłady Romów w różnych miejscach, w tym także w Treblince. Jak mówiła sama część tytułu „znaczenie przeszłości dla współczesności”, referat miał skłaniać do zwrócenia uwagi i zaakcentowania aspektu edukacyjnego takich miejsc jak Muzeum Treblinka, w kontekście kształcenia przyszłych pokoleń.

Oby więcej takich spotkań, dyskusji, wymiany poglądów. Tylko w taki sposób my jako współczesna wspólnota możemy starać się budować lepszą przyszłość dla następnych pokoleń. Dlatego też organizatorom spotkania oraz wszystkim prelegentom i gościom biorącym udział w tym przedsięwzięciu należą się słowa podziękowania i uznania.

Andrzej Łuczak

Studia romskie w Budapeszcie i Wiedniu

Od wielu lat Związek Romów Polskich realizuje programy stypendialne dla uczniów i absolwentów pochodzenia romskiego finansowane przez Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji, z których skorzystały już setki przedstawicielei romskiej społeczności. Próbuje również nagłaśniać sylwetki Romów o wyższym wykształceniu, by zmieniać postrzeganie naszej społeczności przez społeczeństwo większościowe, które wciąż uważa, że Romowie nie chcą się kształcić i jak mogą stronią od edukacji. Dziś studiujący Rom, to naprawdę nie jest już rzadkość. Niewielu wie, że istnieje nawet możliwość podjęcia specjalistycznych podyplomowych studiów romskich na Uniwersytecie Środkowoeuropejskim w Budapeszcie i Wiedniu, który posiada już ponad 200 absolwentów z całej Europy.

Agnieszka Bieniek

CEU – Uniwersytet Środkowoeuropejski

Uniwersytet Środkowoeuropejski (Central European University) jest uczelnią niepubliczną z siedzibami w Budapeszcie i Wiedniu, który kształci na poziomie podyplomowym w języku angielskim jako wykładowcy. Zlokalizowany na Węgrzech i w Austrii uniwersytet utworzony w 1991 roku na fali przemian demokratycznych w Europie Środkowo-Wschodniej, jest miejscem w którym wykładowcy i studenci z ponad 100 krajów spotykają się, aby zaangażować się w interdyscyplinarną edukację, zdobywać stypendia i rozwiązywać niektóre z najbardziej dokuczliwych problemów społeczeństwa. CEU posiada akredytację zarówno w Stanach Zjednoczonych, na Węgrzech i w Austrii, prowadzi anglojęzyczne studia magisterskie i doktoranckie w zakresie nauk społecznych, humanistycznych, prawa, zarządzania i polityki. Uniwersytet Środkowoeuropejski jest nowym modelem edukacji międzynarodowej, to ośrodek studiów nad współczesnymi wyzwaniami gospodarczymi, społecznymi i politycznymi, a także źródło wsparcia dla budowania otwartych i demokratycznych społeczeństw, które szanują prawa i godność człowieka. Wspieranie Romów i rozwój romskich studiów na CEU jest częścią misji tego uniwersytetu. CEU działa w zakresie zwiększania szkolnictwa wyższego, badań i możliwości zawodowych Romów.

RSP – Program Studiów Romskich

Od 2004 do 2012 roku Program Przygotowania Absolwentów Romskich nosił nazwę Roma Access Program (RAP). Opierając się na wieloletniej reputacji CEU w zakresie poprawy szkolnictwa wyższego, badań i możliwości zawodowych dla Romów, Roma Access Programs został przekształcony w Program Studiów Romskich (RSP) z dniem 1 sierpnia 2017 roku.

RSP jest nową jednostką akademicką w CEU, obejmującym Program Przygotowania Absolwentów Romskich (RGPP) oraz inicjatywę Romowie w Społeczeństwach Europejskich (Roma in European Societies – RES), zajmuje się nauczaniem i badaniami akademickimi.

Program Studiów Romskich (Romani Studies Program) jest niezależną jednostką akademicką Uniwersytetu Środkowoeuropejskiego od 2017 roku. Ma on na celu zaangażowanie naukowców, decydentów i aktywistów w interdyscyplinarne szerzenie wiedzy i debatę na temat tożsamości i ruchu Romów, antycyganizmu, sprawiedliwości społecznej i kształtowania polityki, polityki płci i nierówności strukturalnych. RSP obejmuje Program Przygotowania Absolwentów Romskich (Roma Graduate Preparation Programme – RGPP) oraz Zaawansowaną Certyfikację Studiów Romskich (Advanced Certificate in Romani Studies). RSP oferuje również kursy dla studentów studiów magisterskich i doktoranckich CEU oraz kursy letnie dla doktorantów i działaczy naukowych z całego świata. Uniwersytet corocznie organizuje konferencje naukowe promujące studia romskie i publikuje międzynarodowe, interdyscyplinarne, podwójnie ślepo recenzowane czasopismo „Critical Romani Studies”, które jest ogólnie dostępne. RSP wspiera także staże i oferuje różne stypendia skierowane głównie do romskich studentów i naukowców. Od 2004 roku do grona fundatorów RSP należą: The Velux Foundation, Ford Foundation, Open Society Foundations, Roma Education Fund, Sigrid Rausing Trust, Sigma Technology, Robert Bosch Stiftung, Friedrich Ebert Stiftung oraz osoby prywatne.

Program Studiów Romskich odpowiada również na rosnące zainteresowanie ekspertkami i wiedzą interdyscyplinarną w kwestiach związanych z Romami, oferując program Zaawansowanej Certyfikacji Studiów Romskich dla studentów studiów magisterskich i doktoranckich innych progra-

mów Uniwersytetu Środkowoeuropejskiego. Zaawansowana Certyfikacja Studiów Romskich oferuje możliwość zaangażowania się w politykę, ustawodawstwo i metodologie badawcze, które mają podstawowe znaczenie dla zrozumienia złożonej sytuacji Romów oraz wieloaspektowych wyzwań, przed którymi stoją decydenci w zakresie wdrażania równości, sprawiedliwości społecznej i społecznej polityki integracji. Kursy obejmują zagadnienia teoretyczne i polityczne, z jakimi borykają się Romowie, od tożsamości po rasę/pochodzenie etniczne, płęć, seksualność, od różnorodności po rasizm, od ubóstwa po dyskryminację rasową, od dyskryminacji strukturalnej i nierówności po mobilizację polityczną i uczestnictwo oraz od uznania do sprawiedliwości redystrybucyjnej. Program kładzie szczególny nacisk na badanie rasizmu wobec Romów, społeczne konstruowanie różnic rasowych i jego związek z utrwalaniem rasizmu i dominacji rasowej.

RGPP – Program Przygotowania Absolwentów Romskich

Roma Graduate Preparation Program (RGPP) to intensywny 10-miesięczny program, który przygotowuje wybitnych romskich absolwentów zainteresowanych naukami społecznymi i humanistycznymi do konkurencyjnych miejsc na studiach magisterskich na uznanych na całym świecie uniwersytetach. RGPP przygotowuje studentów do dalszych studiów w wybranej przez nich dziedzinie poprzez intensywne korepetycje akademickie w takich dyscyplinach, jak ekonomia, gender, historia, stosunki międzynarodowe i europeistyka, prawa człowieka, nacjonalizm, nauki polityczne, polityka publiczna i administracja publiczna lub socjologia, antropologia społeczna.

W ramach RGPP studenci szlifują także język angielski do poziomu niezbędnego do podjęcia studiów podyplomowych, a także uczą się pisania akademickiego na poziomie podyplomowym, krytycznego myślenia i umiejętności uczenia się. Uczestnicy programu zdobywają doświadczenie z pierwszej ręki w zakresie podstawowych programów studiów CEU, poprzez audyt klas na poziomie CEU Master. Studenci są również zaangażowani w debaty dotyczące sytuacji politycznej, gospodarczej i społecznej. Są na bieżąco w kwestii statusu Romów na świecie poprzez seminaria, które łączą badanie historii i tożsamości z najnowszymi wydarzeniami w polityce rządzenia społecznościami romskimi w regionie.

Rok akademicki w ramach RGPP trwa od września do połowy czerwca. Jest to program w pełnym wymiarze godzin, a studenci powinni przebywać w Budapeszcie lub w Wiedniu przez cały czas trwania wszystkich semestrów. Wszyscy

Studenci z CEU przed głównym wejściem na uniwersytet w Budapeszcie.
Fot. ok2play / Domena publiczna / Wikimedia Commons

przyjęci studenci otrzymują pełne stypendia na cały okres trwania programu. Pomoc finansowa obejmuje podróż do i z Budapesztu i Wiednia, czesne i opłaty, zakwaterowanie w CEU Residence Center, ubezpieczenie zdrowotne, materiały do nauki i koszty utrzymania.

Rekrutacja

RGPP w swoje szeregi przyjmuje studentów, którzy otwarcie deklarują się jako Romowie i interesują się naukami społecznymi i humanistycznymi. Kandydaci powinni najlepiej pochodzić z jednego z następujących państw: Albania, Białoruś, Bośnia i Hercegowina, Bułgaria, Chorwacja, Czechy, Grecja, Węgry, Włochy, Kosowo, Litwa, Północna Macedonia, Mołdawia, Czarnogóra, Polska, Rumunia, Rosja, Serbia, Słowacja, Słowenia, Hiszpania, Szwecja, Turcja, Ukraina. Pod uwagę brane są ją jednak także kandydatury z innych krajów. Warunkiem uczestniczenia w RGPP jest posiadanie stopnia uniwersyteckiego (dyplom licencjata), najlepiej z nauk społecznych lub humanistycznych. Przed rozpoczęciem studiów RGPP należy przedstawić swój dyplom w CEU. Studenci RGPP muszą znać język angielski co najmniej na poziomie B1 (nie jest wymagany żaden certyfikat).

Brane pod uwagę jest również zainteresowanie studiowaniem na poziomie uniwersyteckim i chęć aplikowania na anglojęzyczne studia magisterskie, a także silne zdolności i umiejętności przywódcze.

Rekrutacja na rok akademicki 2021/22 zakończyła się 30 kwietnia, jeśli jednak zastanawiasz się nad aplikacją do RGPP w kolejnym roku, wciąż możesz podejrzeć formularze zgłoszeniowe, które dostępne są na stronie internetowej CEU i przeczytać tam o szczegółach dotyczące procesu rekrutacji.

Absolwenci i stypendyści

Jak przekonuje Uniwersytet Środkowoeuropejski, studenci opuszczają Program Studiów Romskich z czymś więcej niż tylko umiejętnościami i kwalifikacjami akademickimi. Trwające całe życie przyjaźnie i relacje zawodowe, które uczniowie nawiązują podczas pobytu w RSP, pomagają w budowaniu rosnącej międzynarodowej sieci absolwentów RSP – zwartej społeczności odnoszących sukcesy romskich profesjonalistów, którzy są zaangażowani w dokonywanie zmian.

Absolwenci RSP to bardzo zróżnicowana grupa, która pochodzi z całej Europy, z ponad 20 krajów i można ich spotkać pracujących, studiujących lub prowadzących badania w różnych zawodach i dyscyplinach na całym świecie. Łączy ich romska tożsamość i silne pragnienie kwestionowania uprzedzeń oraz działania jako wzór do naśladowania i czynnik zmian z korzyścią dla ich społeczności. Więzy, które tworzą podczas pobytu w RSP, pozwalają im wspierać się nawzajem w realizacji tego celu.

Od 2004 roku RSP roku ukończyło ponad 200 studentów. Wielu z nich z powodzeniem podjęło się studiów magisterskich lub zyskało zatrudnienie w międzynarodowych organizacjach romskich i nieromskich lub lokalnych organizacjach pozarządowych w swoich państwach. Wielu absolwentów odbyło prestiżowe staże m.in. w Komisji Europejskiej i Kongresie USA. Absolwenci RSP pracowali także w Instytucie Społeczeństwa Otwartego, Funduszu Edukacji Romów, Banku Światowym, Międzynarodowym Biurze ds. Migracji, Europejskim Centrum Praw Romów, a nawet w samym CEU.

Warto wspomnieć, że jedną ze stypendystek RSP jest Anna Mirga-Kruszelnicka, romska antropolożka i działaczka, pochodząca z Czarnej Góry. Zdobyła doktorat z antropologii społecznej i kulturowej na Universitat Autònoma de Barcelona (UAB) w 2016 roku; posiada tytuł magistra integracji europejskiej na UAB oraz magistra porównawczych studiów cywilizacji na Uniwersytecie Jagiellońskim w Krakowie (UJ). W latach 2013-2015 była stypendystką OSF Roma Initiatives Fellow, prowadząc badanie porównawcze ruchów stowarzyszeniowych Romów w różnych krajach Ameryki Łacińskiej i Europy. Obecnie jest również koordynatorem i kuratorem Sekcji Ruchu Praw Obywatelskich Romów w RomArchive – Cyfrowe Archiwum Romów. Jej projekt stypendialny miał opierać się na wcześniejszych i niepublikowanych badaniach przeprowadzonych w Europie i Ameryce Łacińskiej zbadać, w jaki sposób Romowie mobilizują swoją zbiorową tożsamość etniczną do działań politycznych. Przewidywany dorobek stypendium – rękopis książkowy – miał analizować z perspektywy porównawczej mobilizację etniczną Romów w trzech różnych hiszpańskojęzycznych krajach świata: Hiszpanii, Kolumbii i Argentynie.

Zaawansowana Certyfikacja Studiów Romskich

W 2021 roku Departament Edukacji Stanu Nowy Jork (CEU posiada tam akredytację akademicką, która pozwala mu wydawać amerykańskie dyplomy) zakończył rejestrację Zaawansowanej Certyfikacji Studiów Romskich (Advanced Certificate in Romani Studies). Tok studiów będzie dostępny dla przyjętych studentów studiów magisterskich i doktoranckich począwszy od semestru jesiennego 2021. Program ten ma na celu dostarczenie studentom narzędzi teoretycznych, metodologicznych i analitycznych do zrozumienia historycznej i obecnej pozycji Romów w Europie oraz przyczyniać się do promowania zmian społecznych w społeczeństwie. Wszelkie informacje dotyczące naboru dostępne są na stronie internetowej Uniwersytetu Środkowoeuropejskiego.

Wydarzenia

RSP to także szereg wydarzeń, które na bieżąco organizowane są np. we współpracy z Europejskim Instytutem Sztuki i Kultury Romskiej. Najaktualniejszym z nich była konferencja internetowa „Krytyczne podejście do studiów romskich”, która odbywała się w dniach 31 maja – 4 czerwca 2021 roku. W jej ramach odbył się specjalny panel poświęcony restytucji romskich dzieł sztuki i artefaktów. W ciągu 5 dniowego wydarzenia dyskutowano na takie tematy jak m.in.: rasizm epistemiczny, rasizm antyromski, prawa Romów i prawa obywatelskie, reprezentacja Romów w etnografii, kulturze popularnej i sztuce, edukacja i mobilność społeczna czy segregacja mieszkaniowa i edukacyjna. Wybrane materiały z konferencji zostaną opublikowane jako artykuły we wcześniej wspomnianym czasopiśmie „Critical Romani Studies”. By być na bieżąco z wydarzeniami organizowanymi przez CEU warto śledzić ich fanpage’ę na Facebooku, gdzie pojawiają się regularne posty.

Podejmowanie studiów przez romską młodzież staje się w wielu rejonach Polski coraz bardziej powszechne. Naturalnym staje się kontynuowanie edukacji po szkole średniej, tak jak w przypadku rówieśników ze społeczeństwa większościowego. Mamy już wśród Romów nawet kilka osób z tytułem doktorskim. Młodzi Romowie zdają sobie sprawę z potęgi edukacji i podejmują najlepsze możliwe kroki ku temu, by kwestia romska mogła wybrzmiewać dostatecznie i co najważniejsze, by mogła być wreszcie nagaśniania romskim głosem. Studia, które proponuje Uniwersytet Środkowoeuropejski to niezwykła szansa dla przyszłej romskiej elity naukowców, badaczy, polityków, działaczy, którzy uzbrojeni w potężną i unikalną wiedzę będą najlepszą wizytówką romskiej społeczności na całym świecie i niedoścignionymi ekspertami w swych dziedzinach.

Z kolei dla wszystkich zainteresowanych kulturą Romów Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie, a dokładniej Instytut Filologii Polskiej uruchomił bezpłatne podyplomowe studia romologiczne „Romowie w Polsce – historia, prawo, kultura, stereotypy etniczne”, które trwają dwa semestry. Naukę na tym kierunku mogą pobierać nie tylko sami Romowie, ale i wszyscy pasjonaci tej mniejszości etnicznej, naukowcy czy badacze chcący zgłębić swą wiedzę w tym zakresie. Podsumowując, nie brakuje na dzisiejszym rynku edukacyjnym atrakcyjnych ofert nauki skierowanych bezpośrednio do Romów i nie brakuje również chętnych do podejmowania edukacji na najwyższym poziomie.

Studia romane dre Budapeszto i Wiednio

Romano Związek Szczecinkostyr bute już bersiendyr realizyneł programy stypendialna terne romane manusienge kaj syklon albo isy absolwenty. Pełde da bersia sieła terne čhave i čhaja skorzystyndłe da pomocatyr kaj finansyneł Ministro pał Sprawy Maškratune i Administracja. Jame dodatkowo peskre rygatyr próbinas te nagłašninneł dasave romane manusien save hucies pes vysyklakirde, kaj te sparuveł pes dykhiben pe romani nacija pełde vavire manusiendyr, save ceło ciro myślinen kaj Roma na kamen pes te syklakireł i hylcion edukatyr. Dadyves Rom pe studii ciaciunes nani już rzadkość. Nabut manusia dzinen kaj isy nawet możliwość te sykłoł pe specjalistyczna studii romane pe Uniwersyteto Maškirateuropejsko dre Budapeszto i Wiednio, saves isy już 200 absolwenty cełe Europatyr.

tłum. Ania Peretka

CEU – Uniwersyteto Maškirateuropejsko

Uniwersyteto Maškirateuropejsko (Central European University – CEU) isy uniwersyteto napubliczno, siedzibena dre Budapeszto i Wiednio, savo syklakireł pe poziomo podypłomowo dre angielsko čhib. Zlokalizowano dre Węgry i Austria uniwersyteto zathodo dre 1991 berś paś fala demokratyczna sparuibena dre Europa Maškratuni-Wschodnio isy šteto kaj rakhen pes wykładowcy i studenty butedyr syr 100 themendyr, kaj te zaangażynen pes khetanes dre interdyscyplinarno edukacja, te doreseł stypendium i te rozphandneł naktóra najzorałedyr dukhane problemy dre społeczeństwy. CEU isy akredytacja dre USA, Węgry i Austria, sykłoł pes adoj dre angielsko čhib pe studia magisterska i doktorancka dre syklakirybena społeczna, humanistyczna, pał ciacipena, zarządzanio i polityka. Uniwersyteto Maškirateuropejsko isy nevo modelo edukacja maškrethemytko, dava isy na tylko ośrodko studiengro pał współczesna problemy gospodarcza, społeczna i polityczna, ale też i wsparcio kaj te keret pes phirade i demokratyczna społeczeństwy, save szaninen ciacipena i godność manusiengre. Wspieranio Romen i rozwojo romane studii pe CEU isy kotyr misja da uniwersytetoskry. CEU działyneł pał rozbariakiryben huciedyr edukacja, badani i możliwości zawodowa Romengre.

RSP – Programo pał Studia Romane

Dre bersia 2004 ke 2012 Programo pał Przygotowanie Romane Absolwenten kharełys pes Roma Access Program (RAP). Pełde łačni reputacja CEU i bary butebersitko buty pał poprawa huciedyr edukacja, badani i możliwości zawodowa Romengre, Roma Access Programs čhija sparudo pe Programo pał Studia Romane (Romani Studies Program – RSP) dre dyves 1 sierpnio 2017 berś. RSP isy nevi jednostka akade-

micko dre CEU, obłeł Programo pał Przygotowanie Romane Absolwenten (Roma Graduate Preparation Programme – RGPP) i inicjatywa Roma dre Społeczeństwy Europejska (Roma in European Societies – RES), syklakireł i załeł pes badaniencia akademicka.

Programo pał Studia Romane isy nazależno jednostka akademicko dre Uniwersyteto Maškirateuropejsko 2017 bersiestyr. Celo programoskro isy dasavo kaj te zaangażyneł syklakirden, decydenten i aktywisten dre interdyscyplinarno syklakiryben i debata pał tożsamość Romengry i łengry aktywność, pał antycyganizmo, sprawiedliwość społeczno i kształtowanie polityka i narówności strukturalna. RSP obłeł Programo pał Przygotowanie Romane Absolwenten i Zaawansowano Certyfikacja dre Studia Romane (Advanced Certificate in Romani Studies). Dre oferta RSP isy też kursy studentenge pe studia magisterska i doktorancka CEU i kursy nijałytka doktorantenge i syklakirde działaczenge cełe svetostyr. Uniwersyteto so berś organizyneł konferencji syklakirde save prominen studia romane i vydeł publikacja maškrethemytko i interdyscyplinarno „Critical Romani Studies” dostępne sarengre. RSP wspieryneł też vavirchane staży i stypendii skierowana najbutedyr ke romane studenty i syklakirde. 2004 bersiestyr fundatory RSP isys: The Velux Foundation, Ford Foundation, Open Society Foundations, Roma Education Fund, Sigrid Rausing Trust, Sigma Technology, Robert Bosch Stiftung, Friedrich Ebert Stiftung i manusia prywatna.

Programo pał Studia Romane odpheneł też pe zainteresowanie pał ekspertyzy i dzinipen interdyscyplinarno dre kwestii sphanđe Romenca. Oferyneł programo Zaawansowano Certyfikacja dre Studia Romane sare studentenge pe studia magisterska i doktorancka dre vavir programy dre Uniwersyteto Maškirateuropejsko. Zaawansowano Certyfikacja dre Studia Romane deł możliwość zaangażowanie dre polityka, ustawodastwo i metodologia badawcza, saven isy

Vdziapen ke siedziba Uniwersytetu Mańskirałeuropejsko dre Budapeszto.

Fot. Dezidor / CC BY 3.0 / Wikimedia Commons

podstawowo znaczenie kaj te shaloł skomplikowano sytuacja Romengry i butaspektowa wyzwani, gił save terdzion decydenty dre zakreso wdrażanio równość, sprawiedliwość społeczno i społeczno polityka integracji. Kursy obfen zagadnieni teoretyczna i polityczna, savenca rakhen pes Roma, pał przykłado: tożsamość, rasa, poddziapen etnikano, płec, vavirćhanipen, rasizmo, ciororypen, dyskryminacja rasowo, dyskryminacja strukturalno, narówność, mobilizacja polityczno, aktywność, sprawiedliwość redystrybucyjna. Programo najzorałedyr koncentryneł pes pe rasizmo pe Romendyr, społeczno konstruowano różnicy rasowa i feskro sphandy-pen utrwaleniosa rasizmo i dominacja rasowo.

RGPP – Programo pał Przygotowanie Romane Absolwenten

Programo pał Przygotowanie Romane Absolwenten isy intensywno 10-ćhonytko programo, savo przygotyneł wybitna romane absolwenty kaj isy zainteresowana społeczne i humanistyczna syklakirybna, ke konkurowanio pał štety pe studia magisterska pe najfededyr uniwersytety pe ceło sveto. RGPP przygotyneł studenten pe studiowanie duredyr dre vykendyni dziedina pełde intensywna korepetycji akademicka dre dasave dyscypliny syr ekonomia, gender, historia, stosunki mańskrethemytka i europeistyka, ciacipena manusitka, nacjonalizmo, syklakirybena polityczna, polityka publiczno i administracja publiczno, socjologia, antropologia społeczno.

Dre programo dava studenty syklon teź ćhib angielsko ke poziomo nazbędnokaj te sykłoł pe studia podyplomowa, syklon ćhiniben akademicko pe poziomo podyplomowo, krytyczno myślenie i dzinipen syr te syklakireł pes. Studenty isy teź zaangażowana dre debaty pał sytuacja polityczno, gospodarczo i społeczno. Isy pe biejąco pał statuso Romengro pe sveto pełde vavirćhane seminaria, save sphanden khetanes badanie historia i tożsamość najnevedyr wydarzenienca dre polityka rządzenio romane społecznościenca dre regiono.

Berś akademicko dre RGPP dział wrzeńsiostyr ke phań czerwco. Isy dava programo pe pełno wymiaro štundy, a stu-

denty powinna te javel dre Budapeszto albo Wiednio pełde ceło ciro dre sare semestry. Sare studenty przyline adoj doresen pełno stypendium pe ceło ciro syr dział programo. Pomoc finansowo obfeł drom ke Budapeszto albo Wiednio i fendyr, czesno i opreskirybena, zakwaterowanie dre CEU Residence Center, ubezpieczenie sastypnytko, materiały ke syklakiryben i koszy urykiryben pe dzipen.

Rekrutacja

RGPP przyfeł ke pe studenten, save otwarcie deklarysten kaj isy Roma i interesynen pes dre syklakirybena społeczna i humanistyczna. Kandydaty najfededyr kaj te javen dałe themendyr: Albania, Białoruś, Bośnia i Hercegowina, Bułgaria, Chorwacja, Czechy, Grecja, Węgry, Italia, Kosowo, Litwa, Północna Macedonia, Mołdawia, Czarnogóra, Polska, Rumunia, Heładytko, Serbia, Słowacja, Słowenia, Hiszpania, Szwecja, Turcja, Ukraina. Teł

uwaga line isy teź kandydaty vavire themendyr. Warunko kaj te doresel pes ke RGPP isy kaj te javel manusien kerdo stopnio uniwersytecko (dyplomo licencjata), najfededyr dre syklakirybena społeczna i humanistyczna. Gił rozpoczęcio studia dre RGPP trzeba te sykaveł peskro dyplomo dre CEU. Studenty RGPP musinen te dzineł ćhib angielsko pe poziomo najkutedyr B1 (nani wymagano žadno certyfikato). Teł uwaga lino isy jeszcze dova czy kandydatos isy zainteresowanie kaj te kerel studia pe poziomo uniwersytecko pełde aplikowanie pe studia magisterska dre ćhib angielsko. Mištes kaj kandydaten te javen teź zorało dzinipen sieratuno.

Rekrutacja pe berś akademicko 2021/2022 zakończyn-dzia pes 30 kwietnia, ale so zastanowinen pes kaj te sthoven adoj aplikacja pe vavir berś, to moginen te dykheł formularzy zgłoszeniowa, save isy dostępna pe ryg internetowo CEU i te przedeł apre pał szczegoly dre proceso rekrutacja.

Absolwenty i stypendysty

Syr podeł Uniwersytetu Mańskirałeuropejsko, studenty kończynen Programo pał Studia Romane na tylko vysyklakirde adoj godzienca i akademicka kwalifikacjenca. Pryńćkiren dre RSP manusien, pełde so sphanden pes przyjaźni pe ceło dzipen i relacji zawodowa, save pomoginen kaj barioł mańskrethemytko sieć absolwenty RSP – zorali społeczność romane profesjonalisty, save isy zaangażowana kaj te kerel sparuibena pał romani nacja pe ceło sveto.

Absolwenty RSP isy but vavirćhani grupa manusia ceł Europeatyr, butedyr syr 20 themendyr i možna ten te rakheł dre bucia, pe studia albo syr ligiren badani dre vavirćhane zawody i dyscypliny pe ceło sveto. Sphandel ten khetanes romani tożsamość i zorało pragnienio kaj te na javel bango dykhipen i hyria nathoiben, kamen kaj łengre działani te javen wzoro ke naśladowanio i powodo ke sparuiben pe korzyść łengre romane społecznościenge. Sympatia i sphandy-pena save keren pes mańkre fendyr dre ciro syr syklon dre RSP, pozwolinen łenge kaj nawzajem te wspierynen pes dre realizacja da celi.

2004 bersiestyr Programo pał Studia Romane ukończyndfe butedyr syr 200 studenty. But łendyr bahciasa podlija studia magisterska albo przyline ten ke bucia dre maškrethemytka organizaciji romane i vavir albo lokalna organizaciji ngo dre peskre thema. But absolwenty kerdzia prestiżowa staży, pał przykłado dre Komisja Europejsko i Kongreso USA. Absolwenty RSP kerenys bucia też dre Instytuto pał Phirado Społeczeństwo, Funduszo pał Edukacja Romengry, Banko Sveytško, Maškrethemytško Biuro pał Migracja, Europejsko Centrum pał Ciacipena Romengre, a nawet Uniwersyteto Maškirałeuuropejsko.

Trzeba paś da okazja te rypyreł kaj dre Programo pał Studia Romane isys stypendystka Polskatyr – Anna Mirga-Kruszelnicka, romani syklakirdy antropolożka i aktywistka Czarne Góratyr. Kerdzia doktorato pał antropologia społeczno i kulturowo pe Uniwersitat Autònoma de Barcelona (UAB) dre 2016 berś, isy ła tytuło magistro integracji europejskiej dre UAB i magistro pał porównawcza studia cywilizacyjna pe Uniwersyteto Jagiellońsko dre Kraków (UJ). Dre bersia 2013-2015 isys stypendystka OSF Roma Initiatives Fellow, syr keretył badani porównawcza pał aktywność stowarzyszeni Romengre dre vavir chane thema dre Ameryka łacińsko i Europa. Kana isy joj też koordynatoro i kuratoro dre Sekcja Rucho pał Ciacipena Obywatelska Romengre dre RomArchiv – Digitalno Archiwum Romengro. Łakro projekto stypendialno opierynetył pes pe łakre sygnedyr i napublikowana badani kerde dre Europa i Ameryka łacińsko i isys te zbadaneł pe save sposoby Roma keren mobilizacja peskry zbiorowo tożsamość etnikani ke działani polityczna. Dre pustik savi isy te vydział pał da temato javeła analiza porównawczo pał mobilizacja etnikani Romengry dre tryn thema kaj rakireł pes dre hiszpańsko čhib: Hiszpania, Kolumbia i Argentyna.

Zaawansowano Certyfikacja dre Studia Romane

Dre 2021 berś Departamento pał Edukacja dre Stano Nowy Jork (CEU isy adoj akredytacja akademicko, savi pozwolineł tenge te vydeł amerykańska dyplomy) zakończyn-dzia rejestracja Zaawansowano Certyfikacja dre Studia Romane (Advanced Certificate in Romani Studies). Trybo dawa javeła dostępno studentenge save čhine przyline pe studia magisterska i doktorancka semestrostyr pał jesień 2021. Celo da programoskro isy kaj studenten te javeł dodziapen ke informacji teoretyczna, metodologiczna i analityczna kaj te shaloł historia i dadyvesuni sytuacja Romengry dre Europa i kaj te przykerel pes ke promowanie sparuibena społeczna dre społeczeństwo. Sare informacji pał naboro dostępna isy pe ryg internetowo pał Uniwersyteto Maškirałeuuropejsko.

Wydarzeni

Paś Programo pał Studia Romane isy kerde też pherdo vavirchane wydarzeni save organizowana isy pe bieżąco, pał

Uroczysto inauguracja Uniwersyteto Maškirałeuuropejsko dre Wiednio dre 2019 berś.
Fot. CEU / Daniel Vogel (WeAreCEU, CC BY 2.0, via Wikimedia Commons)

przykłado khetanes Europejsko Instytutoso pał Sztuka i Kultura Romani (ERIAAC). Najnevedyr łengry khetani inicjatywa isys konferencja internetowo „Krytyczno poddziapen ke studia romane”, savi kerdy isys dre dyvesa od 31 maja ke 4 czerwco da berś. Maškre vavirchane rakirybena kerdo isys też specjalno panelo rakirybnytko pał restytucja romane dzieły sztuki i artefakty. Pełde 5 dyves dyskusji pał rasizmo epistemiczno, rasizmo antyromano, ciacipena Romengre i ciacipena obywatelska, reprezentacja Romengry dre etnografia, kultura popularno i sztuka, pał edukacja i mobilność społeczno, segregacja kherytko i edukacyjno. Vykendyne materiały konferencjatyj javena opublikowana syr artykuły dre rypyrdy już sygedyr gazeta „Critical Romani Studies”. Kaj te javeł pe bieżąco pał wydarzeni organizowana pełde Uniwersyteto Maškirałeuuropejsko moł isy te przedykheł regularnie łengro fanpage pe Facebooko, kaj sykady isy celo ciro neve informacji.

Romane terne manusia dzian te sykłoł pe studia sojekh butedyr dre celi Polska. Naturalno kerel pes już kontynuowanio edukacja pošli szkoła średnio, adzia syr ke vavir manusia dre baredyr społeczeństwo. Isy już dre Polska nawet varykicy manusia romane nacjatyj kaj kerde syklakirdo tytuło doktorsko. Terne Roma zden peske sprawa savi zor isy edukacja i dzian da dromesa, kaj kwestia romani te javeł vyphendli zorałes, i so najważnedyr, wreszcie pełde Romendyr. Studia save proponineł Uniwersyteto Maškirałeuuropejsko isy bary szansa pał nevi elita vysyklakirde Roma, badaczy, polityki, aktywisty, save javena łachi wizytówka romane nacjakry pe celo sveto i bare eksperty dre peskre dziedziny.

Sarengie manusiengie save isy zainteresowana romane kulturasa Uniwersyteto Pedagogiczno pał łav Komisja pał Edukacja Nacjakry dre Kraków, a dokładnedyr Instytuto pał Filologia Polska kerdzia pał čhi podyplomowa studia romologiczna „Roma dre Polsce – historia, ciacipen, kultura, stereotypy etniczna”, save dzian duj semestry. Te sykłoł adoj pe do kierunku moginen na tylko Roma, ale i sare pasjonaty kaj interesynen pes kulturasa pał romani tyknedyr etnikani, syklakirde i badaczy kaj kamen zorałedyr te pryńčkireł romani nacja. Pał podsumowanie można te phenel kaj dadyves na brakineł już dre edukacja możliwości Romenge kaj te sykłoł i na brakineł też chętna maškre łendyr pe edukacja pe najhuciedyr poziomo.

Przeгляд posiedzeń sejmowej Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych

Do zakresu działań Komisji Mniejszości Narodowych i Etnicznych należą sprawy związane z utrzymaniem dziedzictwa kulturowego mniejszości narodowych, etnicznych i językowych oraz ochrony ich praw, a także realizacja zasady równego traktowania osób bez względu na ich pochodzenie etniczne i rasowe oraz narodowość. Komisja w swoim działaniu troszczy się również o mniejszość romską.

Dnia 18 stycznia 2021 r. Komisja Mniejszości Narodowych i Etnicznych obradowała pod przewodnictwem poseł Wandy Nowickiej i rozpatrzyła informację Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji na temat działań podejmowanych w latach 2019-2020 przez pełnomocników wojewodów do spraw mniejszości narodowych i etnicznych. Zastępca dyrektora Departamentu Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji Andrzej Sosnowski zaraportował ostatnie działania pełnomocników. Wspomniał o spotkaniu, które miało miejsce w dniach 28-29 sierpnia 2019 r. w Zachodniopomorskim Urzędzie Wojewódzkim w Szczecinie, w którym wzięli udział pracownicy MSWiA i pełnomocnicy. Poświęcone było podsumowaniu kończącego się wówczas *Program integracji społeczności romskiej w Polsce na lata 2014-2020*. Według Zastępcy dyrektora twórcza dyskusja z osobami na co dzień zajmującymi się sprawami mniejszości romskiej umożliwiła ekspertom MSWiA zrewidowanie niektórych z dotychczasowych metod działania i opracowanie udoskonalonej wersji strategii, która pod nazwą *Program integracji społecznej i obywatelskiej Romów w Polsce na lata 2021-2030* została przyjęta uchwałą nr 190 przez Prezesa Rady Ministrów.

W dalszej części swojej wypowiedzi Andrzej Sosnowski relacjonował w jaki sposób praca pełnomocników wojewodów zmieniła się na skutek trwającej pandemii COVID-19, która skutecznie uniemożliwiła kontynuację regularnych, bezpośrednich spotkań przedstawicieli ministerstwa z pełnomocnikami wojewodów. Organizowane były jednak spotkania online z wykorzystaniem aplikacji Microsoft Teams. Dyskutowano na nich m.in. o nowo przyjętym *Programie integracji społecznej i obywatelskiej Romów w Polsce na lata 2021-2030*. Ponadto, jak mówił Sosnowski, pełnomocnicy składają do MSWiA regularne sprawozdania ze swojej działalności za kolejne lata i są one zamieszczane na stronie internetowej Departamentu Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji. Na podstawie sprawozdań zostało sporządzone również tabelaryczne zestawienie działań podejmowanych

w 2019 r. przez pełnomocników wojewodów do spraw mniejszości narodowych i etnicznych.

– *Dokonując analizy sprawozdań nadesłanych przez pełnomocników w dwóch turach, tj. za rok 2019 oraz za rok 2020, można zauważyć, iż pełnomocnicy podejmują różnorodne działania na rzecz mniejszości, np. organizują spotkania i konferencje, udzielają pomocy i porad organizacjom mniejszości, prowadzą stałą współpracę z organami samorządu terytorialnego, administracją zespoloną wojewody i kuratorami oświaty np. odnośnie do asystentów edukacji romskiej. Przykładowo pełnomocnik łódzki prowadził monitoring mediów w zakresie mowy nienawiści wobec mniejszości narodowych i etnicznych oraz nadzorował kontrolę beneficjentów programu romskiego – wyliczał zadania pełnomocników Sosnowski. Mówił również o organizowaniu przez nich spotkań zarówno z przedstawicielami stowarzyszeń mniejszości narodowych i etnicznych, jak i członkami reprezentującymi elity mniejszości. Odwołując się do ubiegłego roku zastępca dyrektora stwierdził, że działalności pełnomocników skupiała się na zadaniach dotyczących rozwiązywania problemów związanych z wprowadzeniem stanu zagrożenia epidemicznego oraz stanu epidemii. – Spotkania przeniosły się w świat wirtualny. Pełnomocnicy brali udział w wideokonferencjach i koordynowali na terenie województw działania organów administracji rządowej, które miały na celu wsparcie mniejszości – mówił Zastępca dyrektora Departamentu Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji Andrzej Sosnowski*

Odnośnie do mniejszości romskiej Sosnowski stwierdził, że to na niej skupiły się działania podejmowane w okresie zagrożenia epidemicznego i pandemii. – *Jesteśmy w stałym kontakcie z małopolskim pełnomocnikiem, głównie ze względu na miejscowość Maszkowice. Tam z panią doktor Małgorzatą Milewską podejmowaliśmy różne działania. Pełnomocnik wnioskował m.in. o przesunięcie środków finansowych z programu romskiego na rzecz właśnie społeczności romskiej ze względu na sytuację pandemiczną. Sami nawet podejmowaliśmy takie działania, ale we współpracy z pełnomocnikiem mazowieckim, w pierwszym okresie zagrożenia. Dotyczyło to przekazywania maseczek czy też kontaktu ro-*

bocznego między organizacjami romskimi a organizacjami, które chciały pomagać w przekazywaniu środków do dezynfekcji czy też maseczek. Monitorowaliśmy sytuację mniejszości romskiej na bieżąco. Wiem o kilku – przynajmniej dwóch – przypadkach śmiertelnych spowodowanych wirusem COVID-19. Te kwestie monitorujemy głównie z pełnomocnikiem małopolskim – relacjonował dalej Andrzej Sosnowski.

Na posiedzeniu poruszona została również kwestia sytuacji edukacyjnej dzieci romskich w osadzie w Maszkowicach. Zastępca dyrektora departamentu MSWiA Andrzej Sosnowski zapewnił o monitorowaniu tego problemu przez MSWiA. Mówił o tym, że jednostka samorządu terytorialnego przekazywała Romom laptopy służące do edukacji zdalnej. – *Pełnomocnik małopolski nie sygnalizował nam problemów. Dostaliśmy natomiast zapytanie od rzecznika praw obywatelskich w kwestii sytuacji osady romskiej w Maszkowicach. Udzieliliśmy odpowiedzi. (...) Rzecznik praw obywatelskich nie podnosił kwestii edukacji, zatem można zakładać, że ta kwestia została rozwiązana na linii jednostka samorządu terytorialnego a sama społeczność romska. Natomiast w nowym programie, który został przyjęty, edukacja została postawiona jako punkt priorytetowy* – zapewniał Andrzej Sosnowski zgromadzonych na posiedzeniu. Poinformował także o spotkaniu z przedstawicielami wszystkich kuratoriów oświaty w związku z pracą asystentów edukacji romskiej, które miało się odbyć nazajutrz.

W marcu Komisja Mniejszości Narodowych i Etnicznych rozpatrzyła informację Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji na temat możliwości ustawowego uznania społeczności greckiej w Polsce za mniejszość narodową oraz odpowiedź Prezesa Rady Ministrów na dezyderat nr 1 w sprawie sytuacji mniejszości białoruskiej w Polsce. W trakcie spotkania Dyrektor Departamentu Regionalnych Programów Operacyjnych Ministerstwa Funduszy i Polityki Regionalnej Piotr Zygałdo wspominał, że w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego w programie regionalnym pojawią się działania, które będą wprost dedykowane mniejszościom. Jako szczególną mniejszość wymieniono tam mniejszość romską, ale – według Dyrektora Zygałdo – nic nie stoi na przeszkodzie, aby ukierunkować działania również na inne mniejszości.

29 marca Komisja Mniejszości Narodowych i Etnicznych obradowała wraz z Komisją Sprawiedliwości i Praw Człowieka pod przewodnictwem posła Marka Asta. Komisje rozpatrzyły informację dotyczącą działań polskiej prokuratury w zakresie ścigania działalności ruchów nacjonalistycznych, w tym posługujących się mową nienawiści wobec mniejszości narodowych i etnicznych. Podczas dyskusji nie zabrakło wzmianki o Romach. Dyrektor Departamentu Postępowania Przygotowawczego PK Barbara Sworobowicz mówiła o tzw. przestępczości z nienawiści, która tej grupy etnicznej również dotyczy. Sworobowicz relacjonowała dane statystyczne i liczbowe z sierpnia 2020 r. – *W 2018 r. prowadzono 210 postępowań przygotowawczych o czyny motywowane przynależnością narodową żydowską, 253 postępowania przygotowawcze o czyny motywowane przynależnością ukraińską oraz 73 postępowania przygotowawcze motywowane przynależnością etniczną romską. Spośród wskazanych wyżej spraw 100 zostało zakończonych skierowaniem do sądu aktu oskarżenia, 8 wnioskami o wydanie wyroku skazującego w trybie art. 335 k.p.k., 20 wnioskami warunkowym o umorzenie postępowania, a 249 umorzeniem postępowania przygotowawczego. W 2019 r. prowadzono 180 postępowań przygotowawczych*

o czyny motywowane przynależnością narodową żydowską, 336 postępowań przygotowawczych o czyny motywowane przynależnością narodową ukraińską oraz 61 postępowań przygotowawczych motywowanych przynależnością etniczną romską. Spośród wskazanych wyżej spraw 141 zostało zakończonych skierowaniem do sądu aktu oskarżenia, 9 wnioskami o wydanie wyroku skazującego w trybie art. 335 § 1 Kodeksu postępowania karnego, 23 wnioskami o warunkowe umorzenie postępowania, a 220 umorzeniem postępowania przygotowawczego – relacjonowała Dyrektor Sworobowicz. Ukazuje to skalę hejtu z jakim mierzą się wciąż Romowie i inne mniejszości w Polsce.

W kwietniu natomiast Komisja Mniejszości Narodowych i Etnicznych zajmowała się informacją Ministra spraw wewnętrznych i administracji na temat realizacji postanowień Konwencji ramowej o ochronie mniejszości narodowych (zawartej pod auspicjami Rady Europy, sporządzona w Strasburgu dnia 1 lutego 1995 r. weszła w życie 3 lata później) oraz dyskutowała o międzynarodowym prawie dotyczącym mniejszości.

W kwestii dotyczącej Romów i skierowanego ku nim *Programu integracji społeczności romskiej na lata 2014-2020* wypowiadał się Zastępca dyrektora Departamentu Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych MSWiA Andrzej Sosnowski. Mówił on o dobrej ocenie wystawionej Programowi, widocznych korzyściach dla mniejszości romskiej, zwłaszcza w kontekście edukacji. Co niezwykle ważne w trakcie trwania Programu zmniejszył się odsetek osób przedwcześnie kończących naukę. Ponadto, według Sosnowskiego, Program wywarł pozytywny wpływ na dzieci romskie, m.in. dzięki pracy asystentów edukacji romskiej zatrudnionych w szkołach. – *Komitet (doradczy) wydał także dobrą opinię na temat poprawy działań państwa na rzecz mniejszości narodowych w innych obszarach. Wypowiedział się również pozytywnie o współpracy z administracją publiczną. (...) Wśród zaleceń zawartych m.in. w opinii do czwartego raportu, a wymagających podjęcia niezbędnego działania, komitet wskazał m.in. na potrzebę przyjęcia, wdrożenia i monitorowania oraz regularnego oceniania z udziałem Romów nowego programu integracji społeczności romskiej oraz potępienia na najwyższym szczeblu politycznym wszystkich przejawów nietolerancji i wrogości na tle etnicznym w dyskursie politycznym oraz w mediach* – raportował zalecenia komitetu doradczego.

W dalszej części swojej wypowiedzi zastępca dyrektora mówił o uchwaleniu *Programu integracji społecznej i obywatelskiej Romów w Polsce na lata 2021-2030* i jego zamierzeniach. Przewiduje się, że nowy program przyczyni się do poprawy poziomu wykształcenia młodzieży romskiej, a tym samym spełni oczekiwania komitetu doradczego i w znaczący sposób ograniczy złe warunki mieszkaniowe części tej społeczności, niespełniające wymogów bezpieczeństwa oraz odbiegające od przyjętych standardów.

W temacie Romów wiele do powiedzenia miała również Radca ministra w Departamencie Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych MSWiA Małgorzata Milewska, która słusznie zauważyła, że Romowie stali się bardzo ważnym elementem polityki międzynarodowej, zwłaszcza organizacji międzynarodowych. Według niej na podstawie raportów z innych krajów można stwierdzić, że Polska wypadła całkiem nieźle, jeżeli chodzi o działania na rzecz Romów. Komitet doradczy zwrócił uwagę na kilka istotnych kwestii, których rozwiązania pojawiły się w nowym progra-

mie skierowanym do Romów. Małgorzata Milewska chwaliła też współpracę MSWiA z Radą Europy. Zauważyła, że komitet doradczy szczególną uwagę przykłada do pracy asystentów edukacji romskiej. – *Polska na pewno należy do czołówki europejskiej, bo od dawna mamy sformalizowany ten zawód i jednak się wielu osób pracujących od wielu lat. Zatrudnienie asystentów utrzymuje się mniej więcej na poziomie 90 osób. To są osoby, które pracują właściwie już kilkanaście lat, więc to są osoby i doświadczane, i też takie, które się w pracy sprawdziły. Nie oznacza to, że chcemy na tym poprzestać, bo między tymi jednak niewątpliwymi sukcesami widzimy też konieczność zwiększenia liczby asystentów. W nowym programie założyliśmy zwiększenie zatrudnienia do około 115 osób. Warto też zaznaczyć, że w przeciwieństwie do innych krajów 80% asystentów edukacji romskiej zatrudnionych jest na podstawie stałej umowy o pracę. Na początku, czyli 20 lat temu, można było zaobserwować proceder, że oni są tam zatrudniani na chwilę, do końca roku, potem od września. To wszystko uporządkowano i właściwie można powiedzieć, że system funkcjonuje dobrze* – recenzowała sytuację asystentów edukacji romskiej w Polsce Małgorzata Milewska.

Komitet doradczy zwrócił też uwagę na fakt, że niestety młodzież romska na poziomie szkół ponadpodstawowych nie jest reprezentowana na odpowiednim poziomie w szkołach średnich. Małgorzata Milewska przekonywała, że to kolejny problem, z którym próbowali zmierzyć w nowym programie. – *To będzie właściwie taka rzecz, na którą położymy największy nacisk. Oczywiście do tego też będą nam służyli asystenci. Zwracam uwagę, że w ramach programu są realizowane zalecenia komitetu doradczego, ale przy rezolucji Rady Europy, związane z edukacją ponadpodstawową i z pewnym szczególnym wsparciem asystentów. W związku z tym asystenci stają się grupą szczególnego wsparcia w nowym programie, co wprost odpowiada rekomendacjom komitetu doradczego. Rzeczywiście skupimy się bardzo na szkoleniach, na wyrównaniu poziomu przeszklonych tych osób – zapewniała zgromadzonych radca ministra. – *Wprowadziliśmy taką zasadę, że pełnomocnicy wojewodów mają obowiązek dwa razy w roku spotykać się z asystentami edukacji romskiej, co jednak wzmocni trochę wymianę informacji i dialog na poziomie lokalnym czy regionalnym między przedstawicielami administracji publicznej a asystentami, którzy są tak naprawdę najlepszym nośnikiem zmian w tym środowisku* – kontynuowała wątek.*

W dalszej części spotkania rozmawiano o rekomendacjach Rady Europy odnoszących się do zbierania danych dotyczących Romów. Komitet doradczy zauważył potrzebę zbierania danych dotyczących Romów w celu oceny postępu krajowych strategii integracji na ich rzecz. Nowo wdrożony Program integracji społecznej i obywatelskiej Romów w Polsce na lata 2021-2030 opracowany jest tak, by te dane gromadzić. Stworzony został też nieco odświeżony formularz wnioskowania, który będzie zbierał szacunkowe dane statystyczne tworzące obraz romskiej społeczności lokalnej. Formularz będzie zbierał takie informacje jak np. liczba Romów na terenie danej gminy, liczba zatrudnionych asystentów edukacji romskiej, liczba nauczycieli, liczba dzieci romskich w przedszkolach, szkołach podstawowych, szkołach średnich i w uczelniach wyższych. Zbieranie danych będzie pomocne także przy realizacji systemu stypendialnego dla uczniów szkół ponadpodstawowych i studentów pochodzenia romskiego.

Podczas ostatniego, majowego posiedzenia Komisja Mniejszości Narodowych i Etnicznych dyskutowała między

innymi o informacji Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji na temat sytuacji i problemów mniejszości narodowych i etnicznych w czasie pandemii wirusa COVID-19.

Z wypowiedzi Radcy ministra w Departamencie Wyznań Religijnych oraz Mniejszości Narodowych i Etnicznych MSWiA Małgorzaty Milewskiej wynikało, że Romowie przeszli przez okres pandemii relatywnie bezpiecznie. Co prawda z uwagi na zakaz zbierania danych etnicznych we wszystkich statystykach dotyczących chorych i osób zmarłych na COVID nie można wskazać, jaką część romskiej społeczności ten problem rzeczywiście dotknął, ale tzw. robocze kontakty z przedstawicielami tej mniejszości wskazały, że wbrew obawom Ministerstwa Romowie poradzi sobie w tej trudnej sytuacji całkiem dobrze. Najbardziej zagrożeni byli Romowie mieszkający na co dzień w bardzo złych warunkach sanitarnych. – *Romowie rzeczywiście należą do grup, które z bardzo dużą dyscypliną odnosiły się do tych wszystkich obostrzeń. Oczywiście zdarzają się wyjątki, jak wszędzie, bo wszyscy są tym zmęczeni. Natomiast generalnie można uznać, że rzeczywiście to jest grupa, która zachowała wyjątkową dyscyplinę. Udało mi się ustalić, również przy pomocy kontaktów z asystentami edukacji romskiej, że tak naprawdę bardzo niewiele osób z tej społeczności zmarło na COVID. Staraliśmy się poprzez pełnomocników wojewodów monitorować sytuację w miejscach szczególnie zagrożonych, takich jak np. słynne Maszkowice, Koszary czy nielegalne koczowisko w Poznaniu, ze względu na specyfikę takich miejsc. Generalnie jest tak, że w tych miejscach ośrodki pomocy społecznej też bardzo starały się zabezpieczyć te społeczności poprzez dodatkową dystrybucję środków ochrony osobistej, a czasem też, jak w przypadku koczowiska w Poznaniu, zwiększając przydziały, które te grupy dostały. Tutaj więc naprawdę jest lepiej, niż można się było spodziewać* – mówiła Małgorzata Milewska, zapewniając o stałym monitoringu tej kwestii przez MSWiA.

Ministerstwo w ubiegłym roku, by zapanować nad sytuacją dotyczącą gwałtownego rozprzestrzeniania się wirusa współpracowało z liderami romskimi, którzy mieli za zadanie informować Romów o konieczności zachowywania środków ostrożności, zaniechania spotkań towarzyskich i celebracji okoliczności rodzinnych – z pozytywnym skutkiem. Sugerowano też Romom zamieszczanie informacji o trwającej pandemii i środkach ostrożności w swoich mediach społecznościowych.

Małgorzata Milewska mówiła o informacji zwrotnej dotyczącej pandemii i edukacji zdalnej jaką MSWiA otrzymało od asystentów edukacji romskiej. – *Powiem, że ogólnie sygnał mamy taki, że nie jest źle. Powiedziałabym, że to nawet aż troszkę być może zbyt optymistyczny obraz, ale to są informacje uzyskane od asystentów, którzy zanoszą dzieciom zadania szkolne, potem je zabierają z powrotem do szkół, więc widać, że edukacja jednak jakoś się toczy mimo tego, że jest to grupa, która ma jednak mniejszy dostęp do rozmaitych narzędzi. Póki co nie mamy sygnału, że jest jakiś problem* – mówiła. Jednak w związku z tym, że Romowie to grupa nieco bardziej poszkodowana w dostępie do edukacji zdalnej, w 2021 r. z nowego programu romskiego zaplanowano sfinansowanie konferencji edukacyjnej poświęconej edukacji dzieci romskich w warunkach pandemii. Wspomniano również kwestię szczepień asystentów edukacji romskiej przeciwko COVID-19. Mogli oni zaszczepić się w tej samej turze co nauczyciele i inni pracownicy szkół.

Agnieszka Bieniek

Rakhibena dre sejmowo Komisja pał Tyknedyr Nacji i Etnikane

Zakreso działanio Komisjako pał Tyknedyr Nacji i Etnikane obłeł sprawy pał urykiryben dziedzictwo kulturowo tyknedyr nacjengro, etnikanengro, čhibiakre i ochrona łengre ciacipena, ale i teź realizacja zasada pał równo traktowanio manusien obojętnie savo isy łen poddziapen etnikano, rasowo i nacjakro. Komisja dre peskre działani deł but teź pał romani tyknedyr nacja.

tlum. Ania Perelka

D

re dyves 18 stycznio 2021 berś rakhiben Komisjako pał Tyknedyr Nacji i Etnikane skendyja ligiretys posłanka Wanda Nowicka, pe savo rakirdo isys pał informacja Ministroskry pał Sprawy Maśkratune i Administracja pał temato działani save kereny

pełnomocniki wojewodengre pał tyknedyr nacji i etnikane dre bersia 2019-2021. Zastępcza dyrektoroskro dre Departamento pał Pacibena i Tyknedyr Nacji i Etnikane dre Ministerstwo pał Sprawy Maśkratune i Administracja Andrzej Sosnowski sykadzia raporto pał ostatnia działani pełnomocnikengre. Rypyrdzia pał rakhiben savo isys dre dyvesa 28-29 sierpnio 2019 berś dre Zachodniopomorsko Urzędo Wojewódzko dre Szczecin, kaj isys urzędniki MSWiA i pełnomocniki wojewodengre. Rakirdo adoj isys pał kończaco pes wtedy *Programo pał integracja Romengry dre Polska dre bersia 2014-2020*. Syr phenetys zastępcza dyrektoroskro, dyskusja manusienca save pe sodyves załen pes sprawenca romane tyknedyr nacjakre pomogindzia ekspertenge dre MSWiA kaj te przedykheł i te zastanowineł pes pał naktóra metody działani kaj kereny ke da ciro i te przygotynen fededyr wersja strategia, savi čhija przylini uchwałasa nr 190 pełde Prezeso Rady Ministrów kaj khareł pes *Programo pał integracja społeczno i obywatelsko Romengry dre Polska dre bersia 2021-2030*.

Duredyr dre peskro vypheniben Andrzej Sosnowski raki-rełys pał dova syr buty savi keren pełnomocniki sparudzia pes pełde pandemia COVID-19, savi skutecznie uniemożliwindzia kontynuacja regularna i bezpośrednia rakhibena urzędnikenge MSWiA pełnomocnikenca wojewodengre. Organizowana isys jednak rakhibena online pełde aplikacja Microsoft Teams. Dyskusji pe łendyr isys teź pał nevo przylino *Programo pał integracja społeczno i obywatelsko Romengry dre Polska dre bersia 2021-2030*. Sosnowski phenetys teź kaj pełnomocniki sthoven ke MSWiA regularna sprawozdani pał peskry działalność pał poszczególna bersia i isy jone dostępna pe ryg internetowo dre Departamento pał Pacibena i Tyknedyr Nacji i Etnikane dre Ministerstwo pał Sprawy Maśkratune i Administracja. Pe podstawa do sprawozdani isys teź kerdo zestawienio pał działani save isys kerde dre 2019 berś pełde pełnomocniki wojewodengre pał tyknedyr nacji i etnikane.

– *Syr keras analiza sprawozdani save bičhade pełnomocniki dre duj tury – pał bersia 2019 i 2020, to dykhas kaj pełnomocniki keren vavirčhane działani pał tyknedyr nacji i etnikane, pał przykłado organizynen rakhibena i konferencji, pomoginen i den porady organizecjenge pał tyknedyr nacji, keren stało współpraca vavirčhane urzędca dre samorzędo terytorialno, administracjasa ke wojewoda i kuratorencza dre oświata, pał przykłado pał asystenty pał edukacja romani. Pał przykłado pełnomocniko łódzko keretys monitoringo dre media pał nienawistno pheniben pe tyknedyr nacji i etnikane, keretys nadzoro pał kontrola beneficjenten dre programo romano – vyginetys zadani pełnomocnikengre Sosnowsko. Phenetys teź pał organizowanio pełde łendyr rakhibena organizacjencza ngo pał tyknedyr nacji i etnikane i manusienca save reprezentynen elity tyknedyrengre. So dział pał dova berś to zastępcza dyrektoroskro phendzia kaj działani pełnomocnikengre skupinenys pes pe zadani save dotyczynenys rozphandyphen problemy pał vligirdo stano zagrożenia epidemiczno i stano epidemia. – *Rakhibena przeligirde isys pe sposobu wirtualno. Pełnomocniki łeny udziało dre wideokonferencji i kereny koordynacja dre peskre województwy pał działani rządowe administracjakre pał wsparcio tyknedyr nacji – phenetys Zastępcza dyrektoroskro dre Departamento pał Pacibena i Tyknedyr Nacji i Etnikane dre Ministerstwo pał Sprawy Maśkratune i Administracja Andrzej Sosnowski.**

So dział pał romani tyknedyr nacja, to Sosnowski phen-dzia kaj właśnie pe daja tyknedyr nacja skupinenys pes zadani save isys kerde dre ciro zagrożenie epidemiczno i pandemia. – *Jame sam dre stało kontakto małopolsko pełnomocnikosa, najbutedyr pełde sytuacja dre Maszkowice. Adoj khetanes raniasa dr Małgorzata Milewska kerasys vavirčhane działani. Pełnomocniko wnioskinełys teź pał dova kaj te javen przethode łowe romane programostyr właśnie pe potrzeby Romengre pał względo sytuacja pandemiczno. Korkore nawet kerasys dasave działani dre współpraca mazowiecko pełnomocnikosa vagestyr syr isys zagrożenie. Dotyczynełys dava rozdyphen maseczki, ale i kontakto maśkre organizacji romane i organizacji save kamenys te rozdeł środki ke dezynfekcja i maseczki. Monitorynasys sytuacja romane tyknedyr nacjakry pe biežaco. Dzinav pał varykicy – najkutedyr duj – przypadki kaj mene manusia pełde COVID-19. Dała kwestii monitorynas najbutedyr khetanes małopolsko pełnomocnikosa – ophenetys duredyr Sosnowski.*

Pe rakhiben poruszono isys tež kwestia pał sytuacja edukacyjno romane čhavorengrы dre gav Maszkowice. Zastępa dyrektoroskro dre departamento MSWiA Andrzej Sosnowski zapewninetyś kaj da problemo isy monitorowano pełde MSWiA. Phenetyś dołestyś kaj jednostka dre samorzado terytorialno przekazyndzia Romenge laptopy ke edukacja zdłano. – *Pełnomocniko małopolsko na phenetyś jamenge kaj isy saveś problemy. Doreściam natomiast zapuciben pał sytuacja Romengry dre Maszkowice, savo zadyja rzeczniko pał ciacipena obywatelska. Pe do odphendziam. Rzeczniko pał ciacipena obywatelska na hadyja adoj kwestia pał edukacja, zatem można te halot kaj daja kwestia čhija rozphandyń maškre samorzado terytorialno i romani społeczność adoj. Natomiast dre nevo programo kaj čhija przyłino, edukacja isy thody kaj isy punkto priorytetowo* – zapewninetyś manusien pe rakhiben Andrzej Sosnowski. Phendzia tež informacja pał rakhiben vykendyne manusienca sare kuratoriendyr dre oświata pał temato buty asystentengry pał edukacji romani, savo isys te javeł pe vavir dyves.

Dre marco Komisja pał Tyknedyr Nacji i Etnikane przedykia informacja savi kerdzia Ministro pał Sprawy Maškratune i Administracja pał temato mozliwość ustawowo przykeryben społeczność grecko dre Polska kaj isy tyknedyr nacija. Rakirdo isys tež adoj pał odpheniben savi dyja Prezeso dre Rada Ministry pe dezyderato nr 1 pał sprawa sytuacja białorusko tyknedyr dre Polska. Pe rakhiben rakirełyś tež Dyrektor dre Departamento pał Regionalna Programy Operacyjna dre Ministerstwo pał Funduszy i Polityka Regionalno Piotr Zygadło, savo phendzia kaj pełde Europejsko Funduszo Społeczno dre programo regionalno javena kerde działani skierowana tylko ke tyknedyrendyr. Szczególno šteto kerdo isy adoj romane tyknedyr nacje, ale – syr phendzia Dyrektor Zygadło – nani żadno przeszkoda, kaj działani te javen kerde tež pał vavir tyknedyr nacji.

Dre dyves 29 marco Komisja pał Tyknedyr Nacji i Etnikane obradynełyś khetanes Komisjasa pał Sprawiedliwość i Ciacipena Manusitka pał przewodnictwo pošlo Marek Ast. Komisji przedykhenys informacji pał działani polsko prokuratura pał ściganio vavirčhane działalności nacjonalistyczna, pał nienawistna rakirybena ke tyknedyr nacji i etnikane. Pe dyskusja isys rypyrdo tež Romendyr. Dyrektorka dre Departamento pał Postępowanio Przygotowawczo dre Prokuratura Themeskry Barbara Sworobowicz phenetyś pał przestępstwy nienawisćiatyr, save dotyczynen romani grupa etnikani. Rani phenetyś pał dany statystyczna sierpniostry 2020 berś. – *Dre 2018 berś kerde isys 210 postępowani przygotowawcza pał czyny motywowana pał przynależność ke nacja čhindytko, 253 postępowani przygotowawcza pał czyny motywowana pał przynależność ke nacja ukraińsko i 73 postępowani przygotowawcza pał czyny motywowana pał przynależność ke etnikani romani. Maškre da sare sprawy 100 łendyr isys zakończona skierowaniosa ke sądo akto oskarżenia, 8 zakończyndłe pes wnioskosa pał vydypen wyroko skazująco dre trybo 335 k.p.k., 20 zakończyndłe pes wnioskosa pał warunkowo umorzenio postępowanio, a dre 249 isys umorzenio postępowanio przygotowawczo. Dre 2019 berś kerde isys 180 postępowani przygotowawcza pał czyny motywowana pał przynależność ke nacja čhindytko, 336 postępowani przygotowawcza pał czyny motywowana pał przynależność ke nacja ukraińsko i 61 postępowani przygotowawcza pał czyny motywowana pał przynależność ke etnikani romani. Maškre da sare sprawy 141 łendyr isys zakończona skiero-*

waniosa ke sądo akto oskarżenia, 9 zakończyndłe pes wnioskosa pał vydypen wyroko skazująco dre trybo 335 k.p.k., 23 zakończyndłe pes wnioskosa pał warunkowo umorzenio postępowanio, a dre 220 isys umorzenio postępowanio przygotowawczo – ophenetyś Dyrektorka Sworobowicz. Sykaveł dawa savi isy bary skala nienawistno rakiryben pe Romendyr i vavir tyknedyr nacji dre Polska.

Dre kwietnio natiomiat Komisja pał Tyknedyr Nacji i Etnikane zalija pes informacjasa savi przygotyndzia Ministro pał Sprawy Maškratune i Administracja pał temato realizacja postanowieni dre Konwencja ramowo pał ochrona tyknedyr nacji (zacegerdy dre Rada Europakry dre Strasburg dre dyves 1 luto 1995 berś vgeja dre dzipen tryn berś pošli dova) i rakirdo isys tež pał maškrethemytka ciacipen pał tyknedyr nacji i etnikane.

Pał temato skierowano bezpośrednio ke Roma *Programo pał integracja Romengry dre Polska dre bersia 2014-2020* vyphenetyś pes Zastępa dyrektoroskro dre Departamento pał Pacibena i Tyknedyr Nacji i Etnikane dre Ministerstwo pał Sprawy Maškratune i Administracja Andrzej Sosnowski. Phenetyś pał łačhi ocena včhudy Programoske, kaj dyčte isy bare korzyści romane tyknedyr nacje, zwłaszcza pał edukacja. Podkrešineletyś kaj but wažno isy kaj pełde ciro syr isys kerdo Programo kutedyr čhavore i terne manusia przereskirenys edukacja. Sosnowski phenetyś tež kaj Programo kerdzia pozytywno wptywo pe čhavorendyr, pał przykłado pełde buty savi keren dre szkoły asystenty pał edukacja romani. – *Komiteto doradczy vydyja tež łačhi opinia pał poprawa działani themeskry pał tyknedyr nacyndyr dre vavir kwestii. Vyphendzia pes tež pozytywnie pał współpraca publiczne administracjasa. (...) Maškre zaleceni zacegerde dre opinia ke čtarto raporto, save wymaginen sygno działanio, komiteto wyróznindzia pał przykłado potrzeba kaj te przyeł, wdroyneł, monitoryneł i regularnie te przydekheł khetanes Romenca nevo programo pał integracja Romengry i potępiano pe najhuciedyr szczebło polityczno sare przejawy natolerancja i wrogość etnikano dre debata polityczno i dre media* – ophenetyś pał zaleceni doradcze komitetoskry.

Duredyr dre peskro vypheniben zastępa dyrektoroskro phenetyś pał uchwalenio *Programo pał integracja społeczno i obywatelsko Romengry dre Polska dre bersia 2021-2030* i łeskre zamierzeni. Przewidyneł pes kaj nevo programo przykerela pes ke poprawa poziomo vysyklakiryben terne romane manusien, a pełde dova spełninea oczekiwani doradcze komitetoskry i zorałes ograniczynał hyria warunki kherytka save isy ke kotyr romani społeczność, save naspełninen wymogi pał bezpieczeństwo i isy naprzykerde ke przyline standardy.

Pał temato Romengro but vyphenetyś pes tež Radca ministroskry dre Departamento pał Pacibena i Tyknedyr Nacji i Etnikane dre Ministerstwo pał Sprawy Maškratune i Administracja Małgorzata Milewska, savi słusznie zauważyndzia, kaj Roma isy kana wažno kotyr dre polityka maškrethemytka, zwłaszcza ke organizacjy maškrethemytka. Według łatyr pe podstawa raporty vavire themendyr można te stwierdzineł, kaj Polska vyperel całkiem nahyrja, so dział pał działani pał Romendyr. Komiteto doradczy zčhurdyja uwaga pe varykicy istotna kwestii, savengre rophandyphen isy zacegerde dre nevo programo skierowano ke Roma. Małgorzata Milewska siarełyś tež współpraca MSWiA Radasa Europakre. Zauważyndzia kaj komiteto doradczy szczególnie uwaga przyphandel ke buty asystentengry pał edukacja romani. – *Polska na pewno nalezyneł ke najfededyr thema europejska, pełde dova*

kaj hara isy już jamen sformalizowano da zawodo i zorałe khetane kontakty pherdo manusiengre save keren da buty bare bersiendyr. Zatrudnienie asystenty urykireł pes pe poziomo saveś 90 manusia. Dava isy manusia, save właściwie keren buty już butedyr syr deś berś, więc isy dava manusia i doświadczona, i też dasave, kaj dre da buty pes sprawdzin-dłe. Na oznaczyneł dava, kaj kamas pe dava te zarykireł pes, bo maškre da nawątpliwa sukcesy dykhas też konieczność kaj te javen butedyr asystenty. Dre nevo programy zathodzian kaj hadyno javeła zatrudnienie ke saveś 115 manusia. Trzeba też adaj te zaznaczyneł, kaj dre przeciwieństwo ke vavir thema 80% asystenty pał edukacja romani zatrudniona isy pe podstawa stało umowa pał buty. Vagestyr, czyli 20 berś dałestyr, można isys te dykheł, kaj jone isys adoj zatrudniona pe chwila, ke końco berś, pošli dava ke wrześnio. Dava saro čhija uporządkowano i właściwie można te phenet, kaj systemo funkcionineł miasto – ophenety pał sytuacja asystentegry pał edukacja romani dre Polska Małgorzata Milewska.

Komiteto doradczo zchurdyja też uwaga pe dova, kaj nastety terne romane manusia dre bersia kaj powinno te sy-kłoł pes dre szkoły ponadpodstawowa, nani but zacegerde dre szkoły średnia. Małgorzata Milewska przekoninełys, kaj dava isy vavir problemo, savo kamenys te rozphandł dre nevo programo. – Dava javeła właściwie dasavi rzecz, ke savi przythovasam pes najzorałedyr. Oczywiście ke dava javena jamenge potrzebna też asystenty. Przybiškirav kaj dre pro-gramo isy realizowana zaleceni doradcze komitetoskre, ale pał rezolucja Radakry Europakry, pał edukacja ponadpodsta-wowo i khetanes szczególne wsparciosa asistentengro. Pał dava asystenty isy kana grupa pał szczególnie wsparcio dre nevo programo, so wprost odphenet pe rekomendacji dorad-cze komitetoskre. Adzia ciaciunes skupinasam pes zorałes pe szkoleni, pe wyrównanio poziomo wysyklakiryben da manu-siengro – zapewninełys manusien radca ministroskry. – Vli-girdziam dasavi zasada, kaj pełnomocniken wojewodengre isy obowiazko duj moły dre berś te rakhen pes asistentenca pał edukacja romani, so jednak kerela zorałedyr vyparuiben informacji i dialogo pe poziomo lokalno czy regionalno maš-kre przedstawicielel administracja publiczno i asystenty, save isy adzia ciaciunes najfededyr przykłado pe sparuibena dre da srodowisko – phenetyl duredyr pał da wątko.

Duredyr pe rakhiben rakirdo isys pał rekomendacji save dyja Rada Europakry pał skendypen dany pał Romendyr. Ko-miteto doradczo zauważyndzia potrzeba skendypen dany pał Romendyr dre celu postępo themengre strategii pał integra-cja tęgry. Nevo vligirdo Programo pał integracja społeczno i obywatelsko Romengry dre Polska dre bersia 2021-2030 przygotowany isy adzia, kaj do dany te skendeł. Kerdo isy też kuty vavir formularzo pał wnioskowanie, savo skendeła sza-cunkowa dany statystyczna save sykavena romani spolecz-ność lokalno. Formularzo skendeła dasave informacji syr pał przykłado kicy Roma isy pe tereno gmina, kicy isy zatrudniona asystenty pał edukacja romani, kicy syklakirde, kicy romane čhavore phiren ke przedszkoli, ke szkoły podstawowa, szkoły średnia i pe studia. Skendypen dany javeła pomocno też pał realizacja systemo stypendialno terne manusiengre kaj syklon dre szkoły ponadpodstawowa i romane studentenge.

Pe ostatnio, majowo rakhiben Komisja pał Tyknedyr Nacji i Etnikane dyskutynetyl maškre vavir tematy też pał informa-cja, savi dyja Ministro pał Sprawy Maškratune i Administracja pał temato sytuacja i problemy tyknedyr nacjengry i etnika-ne dre ciro pandemia COVID-19.

Vyphenibnatyr kaj rakirełys Radca ministroskry dre De-partamento pał Pacibena i Tyknedyr Nacji i Etnikane dre Mi-nisterstwo pał Sprawy Maškratune i Administracja Małgorza-ta Milewska vygeja, kaj Roma przegene pełde ciro pandemia relatywnie bezpiecznie. Pał ciacipen pełde dova kaj nani frei te skendeł dany etnikane dre sare statystyki pał nasvałe ma-nusiendyr i pał dołendyr kaj mene pe COVID, na sam w stanie te sykaveł dokładnie savi kotyr romani społeczność da proble-mo ciaciunes dotknindzia, ale bucitka kontakty manusienca da tyknedyr nacjatyr sykavenys, kaj wbrew dołestyr kaj Mini-sterstwo darełys i hałys tugi pał Romendyr, Roma poradzin-dłe peske dre da phary sytuacja całkiem miasto. Najzorałedyr zagrożona isys Roma kaj bešte isy pe sodyves dre but phare warunki sanitarna. – Roma ciaciunes isy dre doja grupa ma-nusia, save zorałe dyscyplinasa podgene ke sare obostrzeni. Oczywiście zdarzynen pes wyjątki, adzia syr wszędzie, bo sare isy dałesa zmęczona. Natomiast generalnie można te phenet, kaj ciaciunes isy dava grupa manusia, savi sykade wyjątkowo dyscyplina. Udyja pes mange te ustalinet, również pełde kon-takty asistentenca pał edukacja romani, kaj adzia ciaciunes kutory manusia romane tyknedyr nacjatyr mene pe COVID. Starynasys pes pełde wojewodengre pełnomocnikendyr te monitorynet sytuacja dre štety najzorałedyr zagrożona, da-save adzia syr pał przykłado słynna Maszkowice, Koszary czy nalegalno koczowisko dre Poznań, pełde względo pe specyfi-ka dasave štetengry. Generalnie isy adzia, kaj dre dała štety ośrodky pał pomoc społeczno też zorałes starynenys pes te zabezpečynet do społeczności pełde dodatkowo rozdypen srodki ke peskry ochrona, a najekhvar też, adzia syr dre ko-czowisko dre Poznań, te deł butedyr syr isys tenge dyno. Adaj więc ciaciunes isy fededyr, syr można sys pes te spodziewineł – phenetyl Małgorzata Milewska, syr zapewninełys pał stało monitoringo sytuacja pełde MSWiA.

Ministerstwo dre dova berś współpracynetyl romane liderenca kaj te zapanineł pał sytuacja syr syges rozdzia-łys pes wiruso maškre manusiendyr dre Polska. Organizacji romane isys te rozligiren informacji pe romane manusien-dyr pał konieczność kaj zorałes te uważynen, te rakhen pes, kaj manusia te na skenden pes dre but dzienendyr, kaj te shalon kaj dre daja sytuacja našty te keret vavirčha-ne uroczyścioci romane – Roma przyline peske dova zorałes i skutko isys pozytywno.

Małgorzata Milewska phenetyl też pał informacja zwrot-no pał temato pandemia i edukacja zdalno, savi ke MSWiA bičhade asystenty pał edukacja romani. – Phenava, kaj ogólnie sygnalo isy jamen dasavo, kaj nani hyria. Phendziomys, kaj dava isy nawet aż kutory być może zbytnio optymistyczny dykhipen, ale dova isy informacji save dyne jamenge asysten-ty, save ligiren čhavorengre zadani školny, pošli dava załen do odkerde zadani i ligiren pate ke szkoły. Dyčło isy więc, kaj edukacja jednak dział varesyś, pomimo dova kaj isy dava gru-pa manusia, kaj isy ten jednak tyknedyr dostępo ke vavirčha-ne narzędzi. Póki so nani jamen saveś sygnalo, kaj isy savoś problemo – phenetyl. Jednak pełde dova kaj Roma isy grupa manusia, savi isy kuty tyknedyr dostępo ke edukacja zdalno, dre 2021 berś neve romane programostyr zaplanowano isy finansowanie konferencja edukacyjno pał edukacja romane čhavorengry dre warunki pandemia. Wspomniano isys też kwestia pał szczepieni pe COVID-19 asistenten pał edukacja romani. Trzeba adaj te podkrešlineł kaj moginenys pes jone te zaszczepineł dre do samo tura so syklakirde i vavir manu-sia kaj keren bucia dre szkoły.

**PROUD ROMA
FREE EUROPE**